

SDAM
STRATEJİ DÜŞÜNCE VE ANALİZ MERKEZİ

TÜRKİYE KÜRTLERİNDE SOSYAL DEĞİŞME

NİSAN 2017

TÜRKİYE KÜRTLERİNDE SOSYAL DEĞİŞME

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
PUXTE	iii
ملخص	iv
GİRİŞ	1
1. SOSYAL DEĞİŞME	2
2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KÜRTLERDE SOSYAL DEĞİŞME	4
2.1. İslâmiyet'in Etkisindeki Sosyal Değişme	4
2.2. Modernleşmenin Etkisiyle Meydana Gelen Sosyal Değişme	8
3. TÜRKİYE KÜRTLERİNDE SOSYAL DEĞİŞME	12
3.1. Din Alanında Gerçekleşen Sosyal Değişmeler	12
3.2. Aşiret Bağları ve Aile İçi İlişkilerde Meydana Gelen Sosyal Değişmeler	21
3.3. Kültürel İlişkilerde Görülen Sosyal Değişmeler	30
3.4. Siyasi Tercihleri Etkileyen Faktörlerdeki Değişmeler	35
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	39
KAYNAKÇA	44
ANKET FORMU VE SONUÇLARI	45

ÖZET

Toplumsal yapının temel kurumlarında ve sosyal etkileşim alanlarında meydana gelen farklılaşmaları ifade eden sosyal değişme, toplumsal gerçekliğin anlaşılması ve anlamlandırılması açısından oldukça önem arz etmektedir. Türkiye Kürtleri özelinde tarihsel süreçten günümüze sosyal değişme olgusu, henüz yeterince irdelenmemiş bir husustur. Raporumuz; Türkiye Kürtleri üzerinde modernleşmenin etkilerini, sosyal değişmenin boyutlarını ve değişmeye neden olan faktörleri tespit etmek amacıyla, merkezimiz tarafından 1 Eylül ile 30 Eylül 2016 tarihleri arasında 20 ilde 636 kişi ile yüz yüze görüşülerek yapılan saha çalışmasının sonuçlarından hareketle hazırlanmıştır.

ABSTRACT

Social change, which states social stratification that occur in the basic foundations of the social structure and social interaction fields, become more of an issue for understanding and interpretation of social reality. Social change of Kurds in Turkey in the historical process and nowadays has not been studied sufficiently. The report run by our centre has been prepared in the light of a fieldwork between the dates of 1 and 30 September 2016 in 20 cities and face-to-face meetings with 636 persons to determine the effects of modernism, the dimensions of social change and the factors causing social change.

PUXTE

Guherîna civakî a ku cudabûnên di sehayên bandor lê kirina civakî û saziyên bingehî yên avahiya civakî de peyda dibin vedibêje, ji bo fêmkirina realîteya civakê û danasîna wê xwedî giringiyek mezin e. Bi taybetî diyardeya guherîna civakî a ji destpêka pêvajoya dîrokî heya roja me a Kurdên Tirkiyeyê mijareke wisaye ku; hê di derbarê wê de lêgerîneke rind nehatiye kirin. Nusafa me; bi amanca tesbîtkirina bandorên modernbunê a li ser Kurdên Tirkiyê, mezinahiya guherîna civakî a di nav wan de û pêkerên sedemên guherînê hatiye amade kirin. Nusafa me; wek encamên hevdîtinên li 20 bajarî yên ligel 636 kesî û di navbera 1 û 30'ên Îlonê de, hatiye amade kirin.

ملخص

عمل مركز "صدام" للبحوث والأفكار الاستراتيجية في تركيا، تقريراً "حول ظاهرة" التحول الاجتماعي لدى أكراد تركيا" إليكم ملخص هذا التقرير:

ملخص: التحول الاجتماعي لدى أكراد تركيا

في هذا الإطار أفاد التقرير أنه "من أجل فهم الواقع الاجتماعي وتقييمه يجب مراقبة التحول الاجتماعي الذي طرأ على المؤسسات الاجتماعية، والمجالات التفاعلية الاجتماعية الأخرى.

وأكد التقرير "على أن التحول الاجتماعي الخاص بـ"أكراد تركيا" لم يدرس بشكل كافٍ ووافٍ على مدار زمن بعيد."

وأضاف التقرير "أنه ومن هذا المنطلق قام مركز "صدام" للبحوث والدراسات بتسليط الضوء، وإعداد تقرير واستطلاع للرأي في هذا الخصوص."

ونوه التقرير إلى قام مركز "صدام" بالقاء المباشر مع 636 شخصاً في استطلاع للرأي، لمدة شهر كامل في أيلول/سبتمبر 2016 الماضي، وجه إليهم أسئلة تُظهر مدى التغيير في المجتمع الكردي داخل تركيا.

GİRİŞ

Kürtler ve Kürt meselesi, uzunca bir dönemdir gündemin ana maddelerinden birini oluşturmaktadır. Kürtlerin kökeni, dili ve yaşadıkları coğrafya, buldukları ülkelerdeki nüfus yoğunluğu ve demografik yapısı, siyasi eğilimleri ve kültürel özellikleri üzerine bilimsel nitelikli çalışmalar yapılmaktadır. Kürt meselesinin ne olduğu, hangi nedenlerden dolayı ortaya çıktığı ve nasıl çözülebileceğine dair ise, çeşitli çevreler tarafından yoğun tartışmalar yürütülmektedir.

Kürtlere ve Kürt meselesine dair verimli bir araştırma ve tartışma zemini bulunmasına karşın, Kürtlerin yazılı kaynaklara dayanan tarihinden günümüze nasıl bir sosyal değişme sürecine maruz kaldıkları hususu ise yeterince gündem olmamaktadır. Bilhassa Türkiye Kürtlerindeki sosyal değişme olgusu üzerine, ne üniversitelerin araştırma birimleri ne de bağımsız düşünce merkezleri aydınlatıcı ve doyurucu üretimler yapmamaktadır.

Türkiye Kürtlerinde sosyal değişimin niteliğine ve yönüne dair birbirinden farklı kanaatler bildirilmektedir. Söz konusu kanaatler, bilimsel saha çalışmalarına dayanmamakta; dolayısıyla ideolojik tutumların gölgesinde kalmakta ya da tahminlerden öteye geçememektedir. Bir kesim, Türkiye Kürtlerinin dinî hassasiyetlerini muhafaza ettiğini ya da daha fazla dindarlaşma eğiliminde olduğunu iddia ederken; diğer bir kesim, Türkiye Kürtlerinin tarihsel süreç içerisinde modernizme direndiğini fakat özellikle son 40 yıllık süreçte sekülerleşme eğiliminde olduğunu ve Kürtlerin toplumsal yapısında dinin etkisinin azaldığını ileri sürmektedir.

Merkezimiz, Türkiye Kürtlerinin sosyal gerçekliğine yönelik yeterli düzeyde araştırma yapılmamasından hareketle, “1990’lı Yıllarda Türkiye’nin Doğusundan Batısına Yaşanan Göç Hareketleri” (Aralık 2015) ve “Kürtleri Laikleştirme Çabaları” (Nisan 2016) gibi çeşitli rapor çalışmaları yayınlamıştı. Bu raporumuzda ise, Türkiye Kürtlerinde görülen sosyal değişimleri mercek altına almaya; yaptığımız saha çalışması aracılığıyla Türkiye Kürtlerindeki sosyal değişme olgusunu, “Türkiye Kürtlerinin bakış açısından”, dolayısıyla “içeriden” tespit etmeye çalıştık. Kuşkusuz, hayatın genel akışı içerisinde devam edegelen bir süreç olan sosyal değişmeyi, bütün boyutlarıyla tespit etmenin zorlukları bulunmaktadır. Söz konusu zorluklar, saha çalışmasında katılımcıların verdikleri cevaplar yoluyla aşılmaya çalışılmıştır. Raporumuz, Türkiye Kürtlerinin tarihsel süreçten günümüze yaşadıkları sosyal değişimleri anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik bir katkı niteliğindedir.

1. SOSYAL DEĞİŞME

Bir durumdan başka bir duruma geçişi ifade eden değişme, bir olgunun zaman içerisinde farklılaşma ya da yeni bir biçim kazanma sürecidir. Değişme, kaçınılmaz bir durumdur; doğada ve toplumda durağanlık söz konusu değildir.

Toplumsal ilişkilerin doğası incelenirken kullanılan anahtar kavramlardan olan sosyal değişme, hâlâ uzmanlar tarafından bilimsel araştırma ve tartışmalara konu olmaya devam etmektedir. Bireylerin ve toplumların geçmiş yüzyıllarla karşılaştırıldığında oldukça hızlı bir şekilde değişmelere maruz kalması, sosyal değişme olgusunun önemini arttırmıştır.

Toplumsal yaşamın bütünlüğü içerisinde oluşan nitel ve nicel farklılaşmaları, kazanılan ya da yitirilen kurumsal özellikleri içeren bir süreç olarak ortaya çıkan sosyal değişme¹, günümüze dek farklı kuramsal çerçevelerle çözümlenmeye çalışılmıştır. Birbirinden farklı yöntemlerle irdelense de, sosyal değişme gerçeği bütün kuramsal yaklaşımlar tarafından kabul edilmiştir.

Sosyal değişme, yerleşik insan ilişkileri ve davranış kalıplarındaki farklılaşmadır. Kültürel ve toplumsal kurumların zaman içerisinde dönüşümünü ifade etmektedir. Toplumun temel ilişki alanlarında ve toplumun yaşama kalıplarında meydana gelen değişiklikleri göstermektedir. Toplumdaki bütün ilişki alanlarını dikkate aldığımızda toplumsal değişmeyi; toplum yapısının temel alanlarında (ekonomi, siyaset, eğitim, aile, kültür ve inançlar) var olan ilişkilerde ortaya çıkan farklılıklar olarak tanımlamak mümkündür.²

Sosyal değişme; sosyal rol ve statülerde, aile ve akrabalık ilişkilerinde, eğitim amaç ve felsefesinde, gelenek ve göreneklerde, teknolojiye, üretimde kullanılan araç ve gereçlerde, ekonomik, politik ve inanç sistemlerinde, sanatta, cinsel tutum ve davranışlarda, dilde, ferdi şahsiyette vb. birçok alanda meydana gelebilir.³ Sosyal yapı içerisinde söz konusu kültürel ve fiziki unsurlardan her biri diğerini etkilemekte, bir unsurdaki değişme diğerlerinde de görülmektedir.

¹ Mehmet KARAKAŞ: “Türkiye’de Toplumsal Değişmenin Belirleyici Ögeleri: Etnik ve Dinsel Kimlikler”, **Değişim Sosyolojisi-Dünyada ve Türkiye’de Toplumsal Değişme**, Editör: Ertan EĞRİBEL ve Ufuk ÖZCAN, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s.252.

² Abdullah KORKMAZ: **Değişme ve Farklılaşma**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006, s.33.

³ Yaşar KAYA: **Sosyal ve Kültürel Değişme**, Turan Yayıncılık, İstanbul 2005, s.20.

Sosyal değişmenin boyutları ve etki katsayısı her zaman aynı düzeyde olmamaktadır. Sosyal değişmeler; yavaş veya hızlı, yumuşak veya sert, sürekli veya devri, düzenli veya düzensiz, planlı veya plansız olabilmektedir. Ancak her durumda mutlaka toplum yapısında farklılaşmalara yol açmaktadır.⁴ Bu farklılaşmalar, toplumun yapısında izlenebilen değişmelerdir. Zaman kesitleri arasında yapılacak bir karşılaştırma, değişmenin mahiyetine ışık tutmaktadır.

Sosyal değişme ile gelişme, ilerleme ve evrim kavramları genellikle birbirine karıştırılmaktadır. Sosyal değişme kavramı, aslında hiçbir istikamet ifade etmeyen bir tabirdir.⁵ Değer hükmü olarak olumlu veya olumsuz hiçbir yön ifade etmez, sadece farklılaşmayı bildirir. Bu nedenle sosyal gerileme de sosyal ilerleme de bir değişmedir. Evrim, ilerleme ve gelişme kavramları ise, değişmeyi ifade etmekle birlikte değişmenin yönünü ve niteliğini de gösterir.⁶

Sosyal değişmenin yönünün ileriye dönük olmasının olumlu, geriye dönük olmasının ise olumsuz olduğunu belirten görüşler⁷ olmakla birlikte; değişmelerin tek yönlü ve doğrusal düzlemde ilerlemeci/evrimci bir karaktere sahip olduğunu iddia eden görüşler de bulunmaktadır. Ancak evrimci görüşe karşın, sosyal değişmelerin aynı istikamette bir hat takip etmekten ziyade devirden devire değişen bir gidip gelme şeklinde vukua geldiğini belirten görüşler daha fazla kabul görmektedir.

Toplumsal yapıyı etkileyen ve dolayısıyla da sosyal değişmeye neden olan faktörler, tarihsel süreç içerisinde ve toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Fizikî çevre, demografik yapı, ekonomik koşullar, teknolojik gelişmeler, siyasi ve ideolojik atmosfer, dinî inançlar, eğitim müesseseleri, liderler ve aydın zümresi gibi unsurlar sosyal değişmeyi etkilemektedir. Sosyal değişmede söz konusu unsurların tamamı tesirli olabilmekle birlikte, herhangi bir dönemde bu unsurlardan biri daha fazla etkinlik gösterebilmektedir.

Son olarak sosyal değişme tiplerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Sosyal değişmeyi genel olarak iki başlık altında incelemek mümkündür. İlki, zorlama olmaksızın çeşitli değişme faktörlerinin etkisi altında kendiliğinden meydana gelen “serbest sosyal değişmeler”dir. Bu

⁴ Abdullah KORKMAZ, **a.g.e.**, s.29.

⁵ Amiran KURTKAN BİLGİSEVEN: **Genel Sosyoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 266.

⁶ Yaşar KAYA, **a.g.e.**, s.15.

⁷ H. Bayram KAÇMAZOĞLU: “İkinci Kuşak Türk Sosyologlarında Toplumsal Değişme Anlayışı: 1923-1945 Dönemi”, **Değişim Sosyolojisi-Dünyada ve Türkiye’de Toplumsal Değişme**, Editör: Ertan EĞRİBEL ve Ufuk ÖZCAN, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s.140.

değişme tipi, hızlı veya yavaş bütün toplumlarda daimî bir surette görülmektedir. İkincisi ise, “sosyal değiştirme” olarak da ifade edilen, “müdahale yoluyla sosyal değişimler”dir. Müdahale yoluyla sosyal değişimler, zorlamalara dayanan güdümlü değişimlerdir. Sosyal değişimlerin, “değiştirme elemanları” vasıtasıyla topluma zorla kabul ettirilmesi sürecidir. Değiştirme elemanları; yabancı sömürge idarecileri ve işgal güçleri olabileceği gibi, belirli ideolojileri benimsemiş lider ve kadrolar da olabilir. Tarihte sayısız örneği görülen sosyal değiştirmeler; idam, hapis, sürgün, malların müsaderesi, zorunlu ödemeler ve vergi gibi cezalarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.⁸ Sosyal değiştirmenin zorlamalara dayanan sert biçimlerinin yanı sıra “sosyal planlama” suretinde yumuşak biçimleri de mevcuttur. Çağdaş dünyada sosyal değiştirmelerin ılımlı bir şekli olan planlama, sosyal/refah devleti anlayışının eseri olarak doğmuştur. Sosyal planlama, “sosyal yapı unsurlarında meydana gelecek değişimleri tesadüfe bırakmaksızın devamlılığı, hızı ve yönü bakımından kontrol altına alma faaliyetleri”⁹ olarak tanımlanabilir.

2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KÜRTLERDE SOSYAL DEĞİŞME

2.1. İslâmiyet’in Etkisindeki Sosyal Değişme

Hicretten sonraki ilk çeyrek yüzyılda İslâm’la tanışan Kürtler, İslâmlaşmayla birlikte sosyal, siyasi ve askerî alanlarda büyük bir değişime konu olmuştur. İslâmiyet’ten yüzlerce yıl önce siyasi varlıkları sona eren Kürtler, İslâmiyet’le tanıştıklarında daha çok şehir dışlarında yaşayan bir toplum olarak biliniyor; aşiretler hâlinde genellikle yaylalarda hayvancılık yaparak geçiniyor, bu tür bir yaşam tarzı içinde yaşıyorlardı.

Kürtler İslâm öncesi dışarıya kapalı kalmayı, sıkıca bağlı oldukları geleneklerini sürdürmenin garantisi olarak görmüşlerdir. İslâm ise, Kürtlerle dünya arasında geniş koridorlar oluşturmuş, Kürtleri belki tarihte ilk kez kendi gerçeklikleri içinde dışarı ile temas kurmaya ikna etmiştir. Hz. İsa sonrasındaki dünyada Kürt kimliği, bu kendi gerçekliği içinde dinamizm kazanarak dışarı ile kurulan temasla inşa olmuş, “Müslüman Kürtlük” olarak tanımlanabilecek bir zemine oturmuştur.

⁸ Yaşar KAYA, a.g.e., s.57.

⁹ Âmiran KURTKAN BİLGİSEVEN, a.g.e., s.334.

Kürtler, İslâm'la tanışmaya dek coğrafyalarından genellikle çıkmamış, dışarıdan coğrafyalarına gelenlerle de kültürel bir değişmeye yol açacak bir temas kurmaktan uzak durmuştur. İslâm karşısındaki tutum ise, bundan farklılık arz etmiştir. Kürtler, Arap coğrafyasından gelen Müslümanlarla inançlarını ve yaşam tarzlarını değiştirecek bir iletişim içine girdikleri gibi onlara katılıp yurtlarını gruplar hâlinde ve bireysel olarak savaşa gitmek ya da bir eğitim sürecine katılmak üzere terk etmeyi de göze almıştır. İslâm ordularına asker olarak katılan ya da belirli bir eğitim süreci sonucunda âlim olan Kürtler, ait olduğu coğrafyaya dönmüş, bu iki kesim kendi toplumlarının değişmesine öncülük etmiştir. Ayrıca farklı fırkalardan çok sayıda âlim, Kürtlerin coğrafyasına gelip buralarda tedrisatta bulunarak ya da vaaz vererek Kürtlerin zihinsel, inançsal ve pratik olarak değişmelerine katkıda bulunmuştur.¹⁰

İslâmiyet'ten önce Kürtler genellikle Zerdüş ve Mecusi idiler. İslâm'dan sonra Kürt topraklarında da hiçbir Mecusi tapınağı kalmamıştır. İslâm, Kürtleri bu dinlerin etki alanından kendi alanına çekmiş, onları kendi öğretileri doğrultusunda yeniden şekillendirmiştir.

İslâmiyet'ten önce Kürtler arasında yaygın bir okuma-yazma geleneği bulunduğu dair tarihî hiçbir belge yoktur. Bugün hiçbir tarihsel kalıntı arasından o günlere dair bir kitap çıkmamaktadır. İslâm ise, Kürtleri Kur'ân'la tanıştırmış, yazıyla buluşturmuş, bilmedikleri ibadetler ve simgeler etrafında kitabı bilen bir topluma dönüştürmüştür. Kürtler; Kur'ân'la ümmîlikten kurtulmuş, Kur'ân'ı ve Kur'ân'ı açıklayan eserleri anlama çabası, onları ilimle buluşturmuştur. İlimle buluşma isteği, Kürtlerin evlerinde belki tarihlerinde ilk kez kitaplıkların kurulmasını sağlamıştır.

Kürtler, İslâmiyet'ten önce güçlü örf ve âdetleri bulunmasına rağmen bir toplumsal sözleşmeye sahip değillerdi. İslâm, Kürtleri “Şeriat”la toplumsal bir sözleşmeye kavuşturmuştur. İslâmiyet'ten sonra Kürtler, ortak bir yönetimden yoksun oldukları dönemlerde bile, çevrelerindeki halklardan farklı olarak “Sivil Şeriat Mahkemeleri”ni sürdürmüşlerdir.

Zerdüşlük ve Mecûsiliğe ait tapınakların Kürtler arasında ne kadar ilgi gördüğü bugün bilinmemektedir. İslâm, o tapınakları Kürtlerin yaşamından çıkarmış, Kürtlere cami kurumunu kazandırmış, Kürtlerin yaşamında başta ulu camiler olmak üzere camiler, sadece bir ibadet yeri olmakla kalmamış, aynı zamanda bir eğitim kurumu ve ortak kültürün

¹⁰ Mükremin Halil İNANÇ: “Diyarbakir Şehir ve Bölgesindeki Vuku'âtın Tarihi”, **İslâm Ansiklopedisi**, MEB Yayınları, Ankara 2001, Cilt: 3, s.611.

çevresinde geliştiği mekân işlevi görmüştür. Camiler ve onların etrafında oluşan külliyeler bir şehir çekirdeği oluşturarak daha önce şehir dışlarında hatta bir kısmı kıldan yapılmı çadırlarda yaşayan Kürtleri şehir yaşamına doğru çekmiş, İslâmiyet'ten sonra Kürtlerin önemli bir bölümü şehirlere yerleşmiş, hatta şehirlerin idaresinde yer alarak şehirleşmenin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

İslâm, Kürtlere haccı öğretmiş, hac sayesinde asker olmayan ya da ilmî bir etkinlik içinde bulunmayan Kürtler bile kendi yaylalarından ayrılmış, dünyanın farklı toplumlarıyla iletişim kurma imkânı bulmuştur. Kürtlerin dünya toplumları ile iletişimi onları etkilemiş ve değiştirmiştir.

Bununla birlikte İslâm, Kürtlerin geleneksel kıyafetlerini kendi ölçüleri dışına çekmekten başka değiştirmemiştir. Özellikle şehir ortamındaki kadınlar, İslâmiyet'ten sonra tesettüre dikkat etmiş, Kürt erkekleri de geleneksel kıyafetleri ile uyum içinde bir sarık tarzını veya başlığı kullanmışlardır.

Kürtlerin folkloru İslâmiyet'ten sonra da kendisini korumuş, İslâm'da caiz görülmemesine rağmen kadınlı-erkekli halay biçimleri Kürtler arasında sürmüş, düğün geleneği halaylı olmaya devam etmiş, düğün dışındaki kimi sevinç günlerinde hatta kimi zaman dinî günlerde bile kadınlı-erkekli halay çekilmiştir.¹¹

Dengbej geleneği de, İslâmiyet'ten sonra da varlığını korumuş; dengbejler, bir tür özgür sınıf olarak en müstehcen sözlerle örölmüş kılâmları, hikâyeleri söylemeye devam etmişlerdir. Camilerden çıkan halk kimi zaman hemen caminin yanı başında onları dinlemiş ve onlara bahşişler vermiştir.

“Namus” mefhumunun İslâmiyet'ten önce Kürtler arasındaki yeri hakkında yeteri kadar malumat bulunmamaktadır. İslâmiyet'ten sonra bu mefhum, Kürtlerin mukaddesatı arasında yerini aldığı hâlde haremlik-selamlık yaşam tarzı, özellikle sıradan Kürtler arasında ve yaylalarda yaşayan Kürtlerde yer edinmemiş; sadece ilmiye sınıfı ve kimi idareci aileler arasında haremlik-selamlık uygulaması var olmuştur.

Genç kızların evlendirilmesinde başlık parası uygulaması, İslâm'da yasaklanmasına rağmen Kürtler arasında İslâmiyet'ten sonra da yaygın olarak uygulanmıştır. Aynı şekilde kan

¹¹ Yakın bir döneme kadar “Zew” denen ve daha çok kimi şeyhler adına kutlanan günlerde kadınlı-erkekli halay çekmek yaygın bir gelenek olarak devam etmiştir.

davası, İslâm'ın suçun şahsi olduğu hükmünü getirmesine (akrabalara sadece tazminat konusunda sorumluluk yüklemesine) rağmen Kürtler, “müşterek mesuliyet” ve “müşterek intikam” geleneğini sürdürmüş, kişinin yakınlarının işlediği cinayetten kendisini de sorumlu tutmuşlardır.¹²

Kürt toplumunun temel yapı taşlarından biri, tartışmasız biçimde aşirettir.¹³ “Kürt aşireti gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik) kendine özgü bir iç yapıya sahip sosyo-politik bir birimdir.”¹⁴ Başında ağa, bey veya mirin yer aldığı aşiretin en küçük birimi baba, anne ve çocuklardan oluşan ailedir. Birkaç akraba aile, bavık ya da mal'ı oluşturur. Birçok bavıkın bir araya gelmesiyle klan (sülale) oluşur, klanların buluşmasından aşiret meydana gelir.¹⁵

İslâm, Kürtlerin aşiret yapısına müdahale etmemiştir; Kürtler, İslâmiyet'ten sonra da aşiretler hâlinde yaşamışlardır.¹⁶ İslâmiyet'ten önceki Kürt aşiretleri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. İslâmiyet'ten sonra ise aşiretler İslâmiyet içerisinde siyasi bir varlık olarak öne çıkmış; Şeddadiler ve Hasanveyhiler'de olduğu gibi bu aşiretlerden bir kısmı tarihte önemli rol oynayan emirlikler kurmuş, Mervanîlerde olduğu gibi bu aşiretler bir hanedan etrafında devletleşmiş, Eyyûbîlerle ise bir imparatorluğun idaresini elde etmişlerdir.¹⁷

Eyyûbiler Dönemi'nde ve sonrasında çok sayıda Kürt, İslâm dünyasının değişik noktalarına dağılarak ilmiye sınıfının bir mensubu olarak oralarda aşiretinden bağımsız olarak bağını sürdürmüş, kendi yurdunda iken aşiretiyle anılırken o coğrafyalarda “el-Kürdî” olarak anılmıştır. Yine gerek Zengî gerek Eyyûbî ordularında çok sayıda aşiret büyüğü kendi lakabıyla değil, “el-Kürdî” lakabıyla tanınmıştır. Eyyûbîlerin dağılmasından sonra da büyük Kürt aşiretleri, özellikle bugünkü Türkiye, Irak ve İran sınırları içinde “mir”lerin riyasetinde

¹² Abdulkadir TURAN: **Kürtlerde İslâmî Kimliğin Gelişmesi**, Dua Yayıncılık, İstanbul 2011, s.57-60.

¹³ Th Bois: “Kürtlerde Toplumsal Yaşam”, **Kürtler ve Kürdistan**, Doz Yayınları, İstanbul 2004, s.134.

¹⁴ M. V. BRUÏNESSEN: **Ağa, Şeyh, Devlet**, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.82.

¹⁵ Th Bois, **a.g.e.**, s.137-138.

¹⁶ 19. Yüzyıla kadar Kürtlerde aşiretler ve aşiret konfederasyonları yaygın olmuştur. Bu konfederasyonun başında Osmanlı Kürt beyliklerinde “mir”, bu beyliklerin yıkılmasından sonra ise yöreye göre değişmekle birlikte “beg ve paşa” gibi unvanlar taşıyan kişiler yer almıştır. (Th Bois, **a.g.e.**, s.137-138.) Cumhuriyetin ilk yıllarında ise Türkiye Kürtleri arasında aşiretleri aşarak bir tür partileşmeyi ifade eden yapılanmalar da bulunmuştur. Bu partileşmelerde kimi zaman aynı aşiret bölünerek farklı partiler içinde yer alabilmiştir. Midyat yöresindeki Hewaner ve Dekşûri yapılanması ya da Ömeryan yöresindeki Etmankî ve Mahmudki yapılanması bunlara örnek olarak gösterilebilir. II. Abdülhamit Dönemi'nde bazı aşiretler, ortak bir tutum içinde Hamidiye Alayları'nı oluştururken PKK'nin ortaya çıkmasından sonra üretilen koruculuk sistemine de kimi aşiretler toplu olarak katılmışlardır. (Mehmet Seyman ÖNDER: “**Devlet ve PKK İnkilâpında Korucular**”, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.41-64.)

¹⁷ Bitlis beylerinden Şerephan, “*Şerefnâme*” adlı eserinde Kürt tarihini bu hanedanlar etrafında anlatmıştır.

kendi buldukları alanların hâkimi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1514’de bu aşiretler Yavuz Sultan Selim’in sultanlığındaki Osmanlı ile anlaşarak “muhtar hükümetler” olarak tarihteki yerlerini korumuşlardır.

19. yüzyılın başında Osmanlı’nın İslâm hukukuyla bağını zayıflatıp Batılılaşmaya yönelmesi ve Fransız İhtilali’nin etkisiyle bir ulus-devlete dönüşme sürecine girmesiyle Kürt mirlikleri ard arda yıkılmış, bu süreçte Mevlânâ Halid-i el-Zülcenaheyn’in önderliğindeki tasavvuf akımıyla yerlerini şeyhlerin önderliğine bırakmışlardır. İslâm dünyası modernleşme akımıyla karşılaştığında en-Nehrî ve es-Sebtî gibi şeyh aileleri Nakşibendî Halidî tarikatıyla Kürtler arasında önemli bir etki alanına ulaşmışlardır.¹⁸ Tarikat, aşiret bağını özellikle şehirlerde zayıflatmış ve yer yer kimi şahsiyetleri aşiretin dışına çıkarmışsa da Kürtlerin kendilerini bir aşiret ile anma geleneğine son vermemiş, böyle bir hedefe de sahip olmamıştır. Aksine bey ve ağaların bir kısmı şeyhlere intisap ettiğinde aşiretleri toplu hâlde bir tarikata mensup sayılarak hiyerarşik yapısı değişmeden varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde Kürtler arasında tasavvufun etkisine rağmen folklor korunmuştur. Şeyhlerin ve tarikat mensubu beylerin çevresindeki köylerde hatta kimi zaman bizzat kendi köylerinde kadınlı-erkekli düğün geleneği icra edilmiş, dengbejlerin müstehcen kılâmlar veya hikâyeler söyleme, kız çocukları için başlık parası alma gibi etkinlikler ve âdetler son bulmamıştır. Yoğun bir İslâmî yaşama ve Kürt coğrafyasının her yanına yayılan medrese ve tasavvuf dergâhlarına rağmen bu kültürel unsurlar halk tarafından tabîî karşılanmıştır.

Kürtlerde İslâmiyet’in etkisinde gerçekleşen sosyal değişimler, modernizmin İslâm dünyasında etkisini hissettirdiği dönemlerden sonra ise daha farklı bir mahiyet izlemeye başlamıştır.

2.2. Modernleşmenin Etkisiyle Meydana Gelen Sosyal Değişme

İslâm dünyası, genel olarak üç modernleşme dalgasıyla karşılaşmıştır. İlki, Batı’da ya da azınlıkların açtıkları okullarda eğitim alan elit sınıfın modernleşmesidir. Kahire ve İstanbul’da etkili olan bu modernleşme dalgası, İstanbul’da kimi Kürt paşalarını ve Bedirhanlar gibi köklü aileleri etkilemiştir. 1920’li yıllara gelindiğinde İstanbul’da kayda

¹⁸ Bu dönemde tarikat şeyhlerinin rolünün artmasına dikkat çeken Bruinessen, bu gelişmeyi Avrupalıların Hıristiyan azınlıkla iletişime geçmeleri, bunun Hıristiyan azınlık için yol açtığı maddi refah ve güçlenen Hıristiyanların geleneksel İslâmî düzeni yok edeceğine dair halkta oluşan endişeyle Kürtlerde İslâmî bilincin yükselmesine bağlamış, buna aynı dönemdeki siyasi karışıklık ve anarşizmi de eklemiştir. (M. V. BRUINESSEN: **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.)

değer bir modern Kürt eliti oluşmuş, bu elitin bir kısmı daha sonra Fransız işgali altındaki Suriye'ye geçmiş ve Kürtleri İslâm'dan koparma yönünde faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak bu elit sınıfın kitlesel anlamda Kürtler arasında ciddi bir karşılığı olmamıştır.¹⁹

İslâm dünyasını etkileyen ikinci modernleşme dalgası, ulus devletlerin bir devlet projesi olarak başlattıkları ve baskıyla halka dayattıkları “modernleştirme/çağdaştırma” serüvenidir. Bir ulus devlete sahip olmayan ve çevrelerindeki ulus devletlerle hasım olan Kürtler, kendilerini bu modernleştirme/çağdaştırma serüvenine karşı genellikle korumuş; Türk, Arap ve Farslara oranla modernleştirilmeden kalabilmişlerdir. Bununla birlikte özellikle Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ın başkentleri ya da büyük şehirlerinde yaşayan kimi Kürt aileler bu dalganın etkisinde kalmışlardır. Ancak bu ailelerin önemli bir kısmı asimilasyona uğradığından bu dönemde ilk dalganın elit sınıfı dışında çok az aile modern Kürt ailesi olarak bilinmiştir. Kürtlerin ezici bir çoğunluğu, bu dönemde geleneksel yapısını korumuş, modernleşmeden uzak kalmıştır.²⁰

Modern dönemde, ortalama Kürt ailesi, baba, anne ve çocukların meydana getirdiği bir çekirdekten oluşmuştur. Evlilik esastır. Kürtlerde yaşlı bekâr erkekler ya da evde kalmış yaşlı kızlar pek yoktur; ne dini nedenlerden ötürü bekârlık yeminine, ne de serbest aşka rastlanır. Irak ve İran'daki küçük Kürt köylerinde fuhuş yok gibidir. Zina çok tehlikeli olduğundan hemen hemen görülmez. Evlilik yaşı küçüktür; erkekler 20, kızlar ise yaklaşık 15 yaşında evlenir. Ancak kentlerde eğitim sürecinin uzaması nedeniyle evlilik gecikmektedir. Kuzenler arasında evlilik yaygındır. Amca çocuklarının evlilikleri tercih edilir. Amca oğlu, amca kızı üzerinde hak sahibidir. Bu tür evliliğin, kayınpederin, aynı zamanda yeğeni olan damadını daha iyi tanması gibi avantajları vardır. Ayrıca aşiretler arası sürtüşmelerin daha yoğun olduğu geçmişte, bu tür evlilikler aile bağlarının güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Bu tür

¹⁹ 1932-1943 yılları arasında Suriye'de yayımlanan “*Hawar Dergisi*”nde görüşlerini dile getiren bu grup, başlangıçta Kürtlerin yeniden Zerdüştleştirilmesi gibi önerilerde bulunmuşsa da zamanla Kürtlerin arasında bir etki sahibi olabilmek için İslâm'la uzlaşmak gerektiğini düşünmüşlerdir. 1941'den itibaren Hawar dergisinin her sayısının başına ayet ve hadis koymuşlardır. (M. V. BRUÏNESSEN, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, s.17-18.)

²⁰ Bu dönemi, İslâm karşıtı sosyalist şair Cigerxwin; “Kürtler'in çoğunluğu Müslüman'dır ve Müslüman Kürtler'in çoğu Sünnî'dir. Her yıl binlercesi seyahat için binlerce altın harcayarak Hacc'a gider. Her köyde, küçük de olsa, bir cami inşa edilmiştir ve halk, mollaları ve din adamlarını destekler. Gelirlerinin onda birini mollalara ve yoksullara verirler. Ve günde beş kez camide toplanarak ibadet ederler. Haftada bir kez, Cuma günleri, topluca Cuma namazına katılır ve Arapça bir vaaz dinlerler. Ama mollaların söylediğini anlamazlar; yalnızca başlarını eğer ve biraz düş kurarlar. Ve zaman zaman bazıları ağlar. Zira onların bildiği tek şey, molların sözlerinin Allah'ın ve Peygamber'in sözleri olduğudur. Her bölgede bir ya da daha çok şeyh vardır... Köylüler, kendilerini tamamen şeyhlere teslim eder ve onlarsız hiçbir şey yapamazlar. Şeyh için hiçbir ücret almaksızın çalışırlar” demektedir. (M. V. BRUÏNESSEN, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, s.18-19.) Ancak onun anlattıkları sadece belli bir kesim -tarikatlara müntesip olan- Kürdün durumunu yansıtmaktadır. Bu dönemde Kürtlerin önemli bir kesimi modern olmamakla birlikte bir tarikata mensup da değildir, sadece geleneksel bir yaşam tarzına bağlıdır.

evlilik aynı zamanda başlık parasının daha düşük olmasını sağlar. Amcasının kızı başka bir erkekle evlendirilmek istendiğinde; erkek, amcasının kızı üzerindeki haklarından feragat etmek için para talep edebilir. Bu para kendisine verilmezse amcasının kızını kaçırabilir; onu, hatta anne-babasını öldürebilir. Bu yüzden kız kaçırma olaylarına, taşıdığı risklere rağmen sık rastlanır. Kız kardeşlerin değiş tokuşu, yani berdel usulü evlilik de mümkündür. Bu durumda başlık parası ödenmez, sadece düğün masrafları karşılanır.²¹

Herhangi bir akrabalık ilişkisi olmayan kişilerin de evlenmesi mümkündür. Ancak bir yabancıyla evlenmek yerine köy halkından ya da aşiretten biriyle evlenmek tercih edilir; yani evlilikler endogamiktir. Başlık parası yukarıda belirtilen durum dışında mutlaka talep edilir. Bu ilişkiyi, Batı'da çoğu kez yorumlandığı şekliyle bir alış-veriş ilişkisi olarak görmek yanlıştır. Tam aksine Kürt kızları bunu, kendi değerlerinin bir takdiri olarak görürler. Başlık parası, bölgeye ve ailenin sosyal durumuna göre farklılıklar gösterir. Nakit olarak ödenebileceği gibi, hayvan, değirmen, toprak vb. ile de ödenebilir.²²

Kürtler arasında çekeşlilik yöreye göre yüzde ikilere kadar düşmekle birlikte yaygın bir uygulama olmuştur. Aynı erkekle evli kadınlar, birbirlerine 'hewi' derler. Türkiye çok eşlilik Medeni Kanun tarafından yasaklanmıştır. Ancak düşey veya ardışık çok eşlilik, boşanmalar yüzünden her zaman var olmuştur. Erkek, karısının kısır olması veya erkek çocuk doğurmaması durumunda da, onu boşayabilir. Bu durumda kadın isterse kocasının yanında kalabilir. Eğer erkek başka bir sebepten dolayı karısını boşamışsa, kadın baba evine döner ve yeniden evlenebilme şansı düşüktür. Kocası ölen dul kadın, kayınpeder ya da kayınbiraderinin evinde kalır. Ölen erkeğin karısının, ölünün kardeşi veya en yakın akrabasıyla evlenme zorunluluğu geleneğine ender de olsa rastlanır. Bu gelenek bir kanun olarak değil, elverişliliğinden dolayı uygulanır. Kürt ailesinde asıl yetki, kocanın elindedir; ancak kadının da söz hakkı vardır. Karı-koca arasındaki ilişkiye gelince, kadın köylerde asttır, köy aristokrasisinde ve kentlerin eğitimli kesimlerinde erkeğe eşit konumdadır.²³

Aile içinde bir çocuğun doğumu sevinçle karşılanır. Erkek çocuk her ne kadar kız çocuğuna tercih edilir ise de, bu bir kural değildir. Ailede çocuk doğum oranı oldukça fazladır, ancak çocukların ölüm oranı da çok yüksektir. Çocuklar sevimle beraber fazla şımartılmazlar, zira hayat şartları oldukça zordur. Çocuğun adı doğumdan hemen sonra ve genellikle annesi tarafından verilir. Ad seçimi bazen de ailenin yaşlı bir ferdi tarafından

²¹ Th. Bois, a.g.e., s.130.

²² Th. Bois, a.g.e., s.131.

²³ Th. Bois, a.g.e., s.132.

yapılır. Bu ad, İslâm tarihinde önemli sayılan bir kişinin adı olabileceği gibi, ulusal bir kahramanın adı da olabilir. Bazen de bebeğin sahip olması istenen bir erdem, kendisine ad olarak konur. Bir çiçek, meyve ya da nitelikleri herkes tarafından beğenilen bir hayvan adı da çocuğa verilebilir. İsmi "hypocoristic" formları oldukça yaygındır. Bazı isimler "o" ekiyle erkek, "e" ekiyle de kadın ismi haline gelirler. Bu tür isimlerin eril formlarının soylu olmayan kişiler için, dişil formlarının ise soylu aile üyeleri için kullanılması ilginçtir. Erkek çocuk, normal olarak doğumdan birkaç gün sonra sinet (sünnet) edilir. Bu işi ya bir uzman (sünnetkâr) ya da berber yapar. Bu tören bazen de çocuk 5 veya 7 yaşındayken yapılır. Genellikle aynı yaştaki birkaç çocuk beraberce sünnet ettirilir. Bir reisin veya varlıklı bir ailenin çocuğunun sünnetinde ise, bir şenlik düzenlenir ve tüm aile üyeleri yemeğe davet edilir.”²⁴ Th. Bois’in çeşitli kaynaklardan derleyerek betimlediği Kürt aile yapısı, İslâm dünyasının maruz kaldığı ilk iki modernleşme dalgası süresince büyük ölçüde muhafaza edilmiştir.

İslâm dünyasını etkileyen üçüncü modernleşme dalgası ise, 1960’lı yıllardan itibaren özellikle gençler arasında kitlesel bir güce ulaşan sosyalizmin yol açtığı modernleştirme/çağdaştırma dalgasıdır. Bu dalga, şehirlerde ve yer yer köy-kasabalarda mukim Kürtler arasında da ilgi görmüş, kayda değer bir Kürt gençliği Kürtçülükle sosyalizmi bütünleştirerek geleneksel bağlarından ve yaşam tarzından koparak modern bir yaşam tarzına geçmiştir.

Eş zamanlı gelişen kırsal alandaki tarımda makineleşme ve kentsel alandaki sanayileşme göç hareketlerine yol açmıştır. Tarımda makineleşme kırsal alanda işsizliğe yol açıp nüfusu iterken, kentsel alandaki sanayileşme iş umudu oluşturarak kırsal alanda işsiz kalan nüfusu çekmiştir. 1950’li yıllarda tarımda makineleşme²⁵ ve büyük şehirlerde sanayileşme ile birlikte Kürtlerin bir bölümü kırsal alandan kopmuş, şehirlere yerleşmek durumunda kalmıştır.²⁶ Bu dönemde şehrin köye karşı güçlü bir yerleşim tercihi olmasıyla kan davasından uzaklaşmak isteyen, yakınlarıyla problemler yaşayan Kürt aile ve bireyler de şehirlere yerleşmiştir. Şehirlere yerleşen Kürtlerin bir kısmı daha da dindarlaşırken bir

²⁴ Th. Bois, **a.g.e.**, s.133.

²⁵ 1965 verilerine göre Türkiye genelinde traktör artışı yüzde 19 iken Doğu Anadolu’da yüzde 45’tir. Bir sonraki yıl bu artış farkı azalmışsa da devam etmiştir. 1966’da söz konusu artış, yüzde 15,1’e karşı yüzde 24,1’dir, (İsmail BEŞİKÇİ: **Doğu Anadolu’nun Düzeni (Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller)**, E Yayınları, İstanbul 1970, s.51.)

²⁶ Bu dönemde şehir merkezlerine göçün ana nedenlerinden biri, hızlı nüfus artışının doğurduğu baskı sonucu artan nüfus bölümünün zorunlu olarak tarım sektörünün dışında kalmasıdır. 1945-1965 yılları arasında Türkiye genelinde kentleşme yüzde 0,34 iken Doğu illerinde yüzde 0,43’tür. Gerçekte Kürt nüfus için kentleşme oranı bundan daha yüksektir. Zira bu dönemde Doğu kentlerinde de iş imkânları kısıtlı olduğundan (aynı dönemde devlet yatırımlarının sadece yüzde 10’u, özel sektör yatırımlarının ise sadece yüzde 2,7’si Doğu illerindedir) Doğu’daki nüfus, daha çok batıdaki büyük şehirlere kaymıştır. (İsmail BEŞİKÇİ, **a.g.e.**, s.49-51.)

bölümü dönüşüme uğratarak modern yaşama ayak uydurmuştur. Bu kesimlerin gerek daha fazla dindarlaşanların gerek modern bir yaşama sürüklenenlerin kayda değer bir bölümü aşiret bağı ve geleneklerini unutmuştur. Buna rağmen 1980’li yıllara kadar Kürtler arasında aşiret bağı ve gelenek önemli bir yer tutmuştur. Bu yıllardan önce bölgede yerleşik Kürtler arasında yaygın bir modernleşmeden söz etmek mümkün değildir.

1980’den sonra, 1950’li yıllarda başlayan sanayileşmenin yol açtığı kırsaldan kente göçe ve bunun beraberinde getirdiği değişmeye, PKK’nin eylemlerinin doğrudan ya da dolaylı neden olduğu göçler eklenmiş²⁷ ve PKK’nin sosyalist ideolojik faaliyetleri daha geniş bir kesime ulaşmıştır. Aynı dönemde devletin öncülük ettiği okullaşma ve Avrupa Birliği fonları ile daha çok kadınlara yönelik açtığı kurslar, televizyonun yaygınlık kazanmasıyla birleşince özellikle kırsaldan kente göç eden Kürtler arasında yaygın bir modernleşme görülmeye başlanmıştır.

3. TÜRKİYE KÜRTLERİNDE SOSYAL DEĞİŞME

3.1. Din Alanında Gerçekleşen Sosyal Değişmeler

İnsanlık tarihi boyunca din, önemli toplumsal kurumlardan biri olmuştur. Dinlerin teolojik görüşlerinin yanı sıra sosyal hayata temas eden fikrî boyutları da bulunmaktadır. Başka bir deyişle din, bireylere tabiatı ve dünyayı “nasıl algılaması” gerektiğini telkin etmekle birlikte, hayatın önemli olaylarından sosyal ilişkilere kadar geniş bir yelpazede “nasıl davranılması” gerektiğini de bildirmektedir.

Dinin geliştirdiği sosyal ahlâk prensipleri, doğrudan ya da dolaylı olarak sosyal yaşamın şekillenmesinde etkili olmaktadır. Aynı şekilde dinin toplumsal yaşamdan etkilerinin kaldırılması olarak tanımlanabilecek sekülerleşme süreçleri de, sosyal yaşamın ana karakterine tesir etmektedir. Netice itibarıyla, toplumda cari olan sosyal ilişkilerin doğasını tahlil edebilmek için din algısını ve dinsel davranışları anlamak-yorumlamak gerekmektedir.

²⁷ Söz konusu dönemde yaşanan göçlerle ilgili kurumumuzun daha önce yayınladığı, “1990’lı Yıllarda Türkiye’nin Doğusundan Batısına Yaşanan Göç Hareketleri” (Aralık 2015) adlı rapor çalışmasına da bakılabilir: <http://www.stratejidusunce.org/Detay/Haber/980/1990li-yillarda-turkiyenin-dogusundan-batisina-yasanan-goc-hareketleri.aspx>

Dinin, sosyal hayat üzerindeki tesirinden hareketle, sosyal değişmelerde de oldukça önemli bir unsur olduğu bilinmektedir. Sosyal hayatta meydana gelen değişmeler, din algısını etkilediği gibi; dini algılama biçimi ve yaşantı düzeyi de, sosyal değişme süreçlerinde önemli rol oynamaktadır.

Kürtler, İslâm öncesi tarihsel süreçte durağan bir toplum görüntüsü verirken; Müslüman olduktan sonra pek çok alanda büyük çaplı sosyal değişmeler yaşayarak deyim yerindeyse yeniden tarih sahnesine çıkmıştır. İslâm'ın Kürtler üzerindeki söz konusu olumlu yöndeki dönüştürücü ve harekete geçirici etkisi, Kürtler nazarında İslâm'ın daha fazla benimsenip özümsemesini beraberinde getirmiştir. Böylelikle din/İslâm, Kürtlerin sosyal yaşamında merkezi bir konuma sahip olagelmıştır.

Kürtlerin toplumsal yapısında din, sosyal bilimler literatüründe “eksen kurum” olarak ifade edilen, yani merkezde olup diğer sosyal kurumların yapısını ve işleyişini etkileyen bir mahiyettedir. Bu bağlamda, modernleşme süreçleri öncesi Kürtlerde sosyal yaşamın neredeyse bütün görüngüleri ve sosyal ilişki ağlarının tamamı, dinin/İslâm'ın yoğun bir etkisi altındadır. Bir değişme ve değiştirme projesi olan modernleşme süreçleri ise, bütün dünyayı etkilediği gibi Kürtleri de derinden etkilemiştir. Zira modernleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olan sekülerleşme olgusu, Kürt kültürünün merkezi olarak nitelenebilecek dinin, sosyal yaşamdan uzaklaştırılması anlamına gelmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde belirtildiği üzere İslâm dünyasının maruz kaldığı üç modernleşme dalgasının ilk ikisinde Kürtler, kitlesel olarak çok az etkilenmiş; belirli elit aileler dışında geniş ölçekli toplumsal modernleşme gerçekleşmemiştir. Irak, İran ve Suriye Kürtleri için söz konusu olan bu durum, Türkiye Kürtleri için de geçerlidir.

Modernleşmenin Kürtler²⁸ üzerindeki etkisi, 1950 sonrası tarımda makineleşme ve sanayileşme nedeniyle kırsal alandan şehirlere yönelik yaşanan göç hareketleri neticesinde başlamıştır. Şehirlere göç eden Kürtlerin bir kısmı modern yaşam tarzını benimsemiştir. 1960'lı yıllardan itibaren ise sosyalist gruplar aracılığıyla modernleşme süreci devreye girmiş; söz konusu grupların Kürtçülük ile sosyalizmi harmanlama girişimleri, Kürt gençlerini geleneksel yaşam tarzından kopararak modernleştirmiştir.

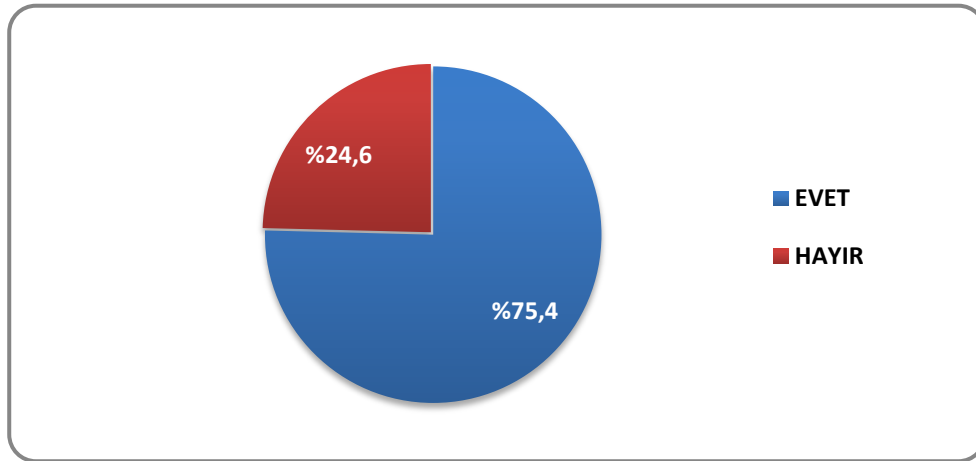
Kürtlerde modernleşme, 1950-60'lı yıllarda başlasa da, 1980'li yıllara kadar bölgede yaygın bir görünüm arz etmemiş, geleneksel yaşam tarzı etkinliğini sürdürmüştür. 1980

²⁸ Raporumuzun bu bölümünden itibaren, “Kürtler” ifadesiyle yalnızca “Türkiye Kürtleri” kastedilmektedir.

sonrası PKK'nin başlattığı silahlı eylemler neticesinde yaşanan hızlı göç dalgaları ve sosyalist ideolojik faaliyetler ile devletin öncülük ettiği okullaşma ve Avrupa kaynaklı fonlarla yapılan kadınlara yönelik projeler, modernleşmenin yaygın bir görünüm kazanmasını sağlamıştır. 1980 sonrası medya iletişim teknolojilerinin çeşitlenerek etki katsayısını arttırması da, Kürtlerin modernleşmesinde önemli bir unsur olmuştur.

Merkezimiz tarafından, Kürtler üzerinde modernleşmenin etkilerini ve sosyal değişimin boyutlarını tespit etmek amacıyla, 1 Eylül ile 30 Eylül 2016 tarihleri arasında 20 ilde²⁹ 636 kişi ile yüz yüze görüşülerek anket çalışması yapılmıştır. Yapılan anket çalışmasının sonuçlarına bakıldığında, Kürtlerin önemli bir kesiminin modernleşme sürecinden yoğun bir şekilde etkilendiği; dolayısıyla Kürtlerin yaşamında dinin etkisinin geçmişe nazaran azaldığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, Kürtlerde yaşanan sosyal değişimin yönü, dinden sekülerizme doğru bir görünüm arz etmektedir.³⁰ Ancak sekülerleşmeye doğru evrilen genel görünümün aksine, birkaç dinî hususta müspet değişimler yaşandığı da görülmektedir.

Merkezimiz tarafından gerçekleştirilen saha çalışmasının sonuçlarına göre, 636 katılımcı içerisinde dinin günlük yaşamında etkisinin azaldığını düşünenlerin oranı %75,4'tür. Bu oran, Kürtlerin günlük yaşamında sekülerleşme olgusunun ne denli yaygınlaştığını ve Kürtlerin de bu durumun farkında olduklarını göstermektedir.

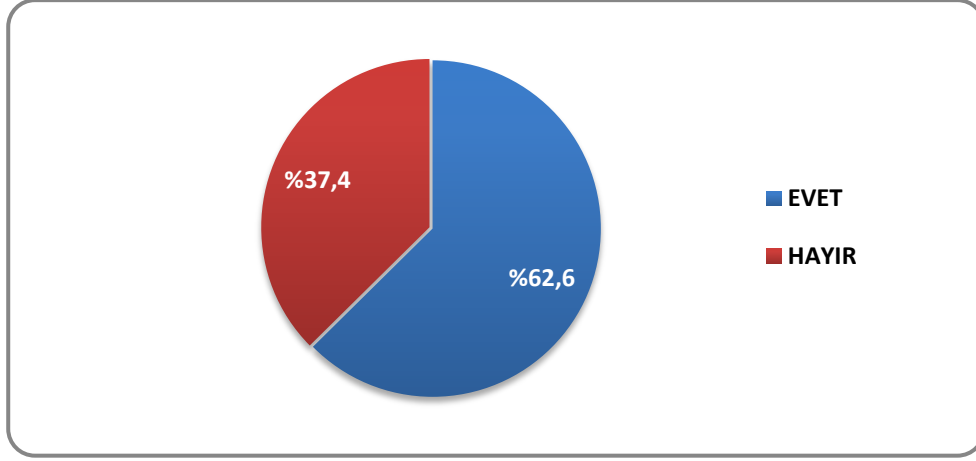
Dinin günlük yaşamda etkisinin azaldığını düşünüyor musunuz?

²⁹ Söz konusu iller; Kürt nüfusunun yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan iller ile Batı'da Kürtlerin göç ettiği illerdir.

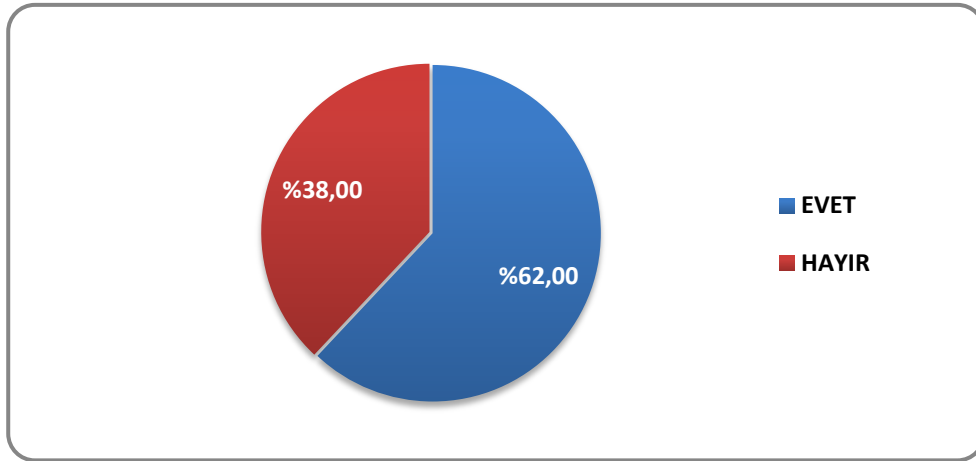
³⁰ Kürtler arasında sekülerizmin yaygınlaştırılmasına dair kurumumuzun daha önce yayınladığı, "Kürtleri Laikleştirme Çabaları" (Nisan 2016) adlı rapor çalışmasına da bakılabilir:

<http://www.stratejidusunce.org/Detay/Haber/986/kurtleri-laiklestirme-cabalari.aspx>

Anket çalışmasında, dinî ibadetlerin yerine getirilip getirilmediğine yönelik sorulan sorulardan elde edilen neticeler de, Kürtlerdeki sekülerleşme doğrultusundaki sosyal değişmeyi teyit etmektedir. Örneğin, “Çevrenizde namaz gibi ibadetleri yerine getirenlerin sayısında azalma var mıdır?” sorusuna, katılımcıların %62,6’sı; “Çevrenizde Ramazan orucunu tutanların sayısında azalma var mıdır?” sorusuna, katılımcıların %62’si “Evet” yanıtı vermiştir.

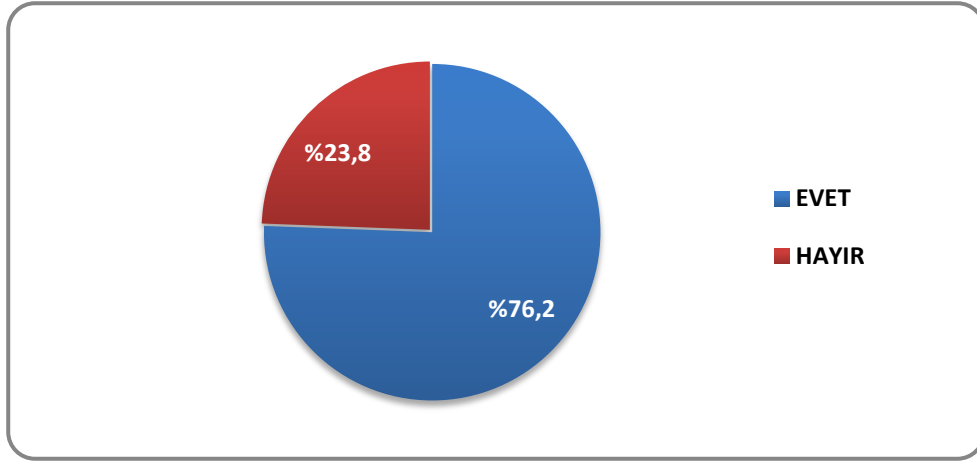
Çevrenizde namaz gibi ibadetleri yerine getirenlerin sayısında azalma var mıdır?

Çevrenizde Ramazan orucunu tutanların sayısında azalma var mıdır?

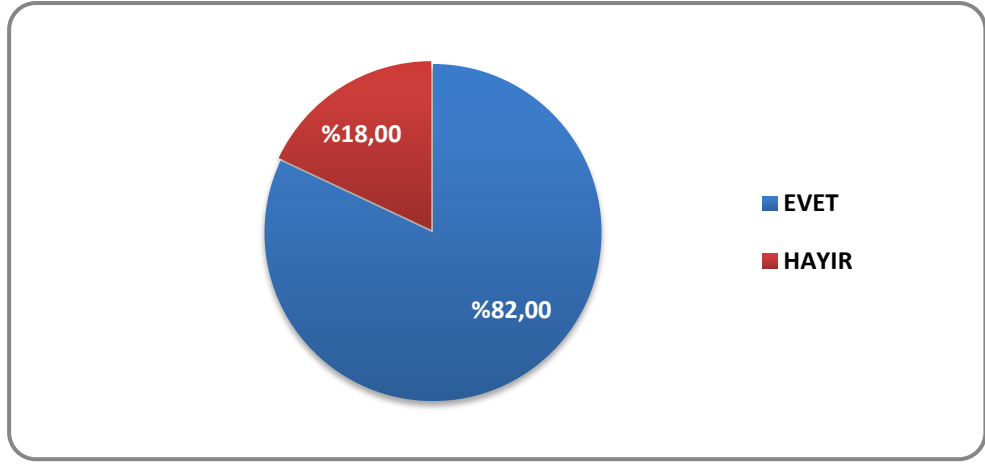
Dinin sosyal yaşamdaki çeşitli görüngülerine dair sorularda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. “Çevrenizde kadınların İslâmî tesettüre uygun giyinmesinde azalma var mıdır?” sorusuna, katılımcıların %76,2’si “Evet” yanıtını vermiştir. Ayrıca katılımcıların %82’si,

çevresinde kot pantolon gibi giysiler giyen kadınların sayısında artış olduğunu belirtmiştir.³¹ Kürtlerde tesettür olgusunun İslâmlaşma sürecinden itibaren yaygınlaştığı ve son dönemlere kadar geleneksel formlarda olsa bile sosyal yaşamda önem arz ettiği bilinmektedir. Ancak özellikle sosyalist ideolojik grupların oluşturmaya çalıştığı “özgür Kürt kadını” imajı çerçevesinde tesettür yoğun bir şekilde hedef alınmıştır. Söz konusu çevreler tarafından kadının tesettüre dikkat etmesi, “kölelik” ile özdeşleştirilmiş; tesettürden uzaklaşma ise özgürleşmenin, ataerkil ilişkilerle örülmüş erkek egemen toplum kalıplarını kırmanın önemli bir göstergesi olarak sunulmuştur. Diğer yandan devletin başta eğitim kurumları olmak üzere kamusal alanda başörtüsü yasağını uygulaması ve kadınlara yönelik açtığı kurslarda “ayakları üzerinde duran çağdaş kadın” portresinin ekseriyetle tesettürsüz olması, kadınların İslâmî tesettürden uzaklaşmalarına yol açmıştır. Medya üzerinden tesettürlü kadın imajına yönelik olumsuz algı oluşturma çabaları da, önemli bir etkiye sahiptir. Yıllar boyunca dizi ve filmlerde başrol oyuncularını üzerinden “ideal kadın” tasarımları tesettürsüz sunulmuş; tesettürlü kadınların sadece “temizlikçi” gibi alt sınıf işlerde çalışabileceklerine dair olumsuz bir algı oluşturulmuştur.

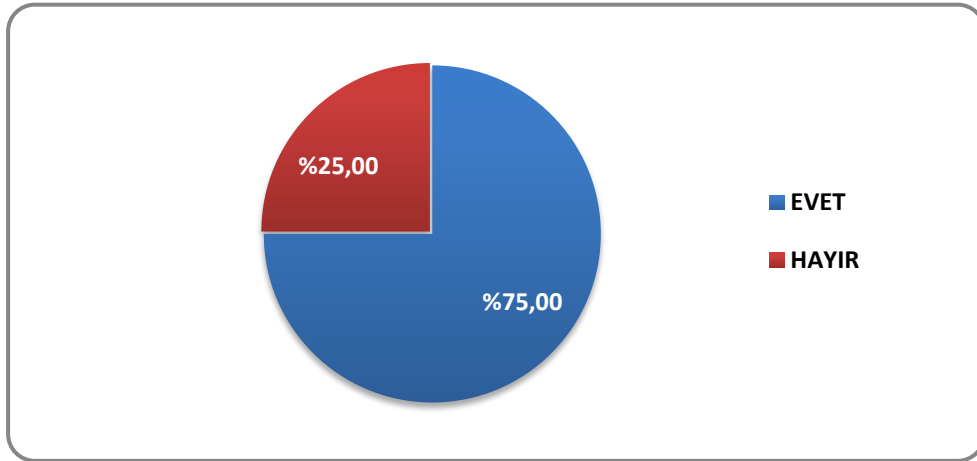
Çevrenizdeki kadınların İslami tesettüre uygun giyinmesinde azalma var mıdır?

³¹ Katılımcıların %76,6 ‘sı, çevrelerinde kuaföre giden kadınların sayısında da artış bulunduğunu belirtmiştir.

Çevrenizdeki kot pantolon gibi giysiler giyen kadınların sayısında artış var mıdır?

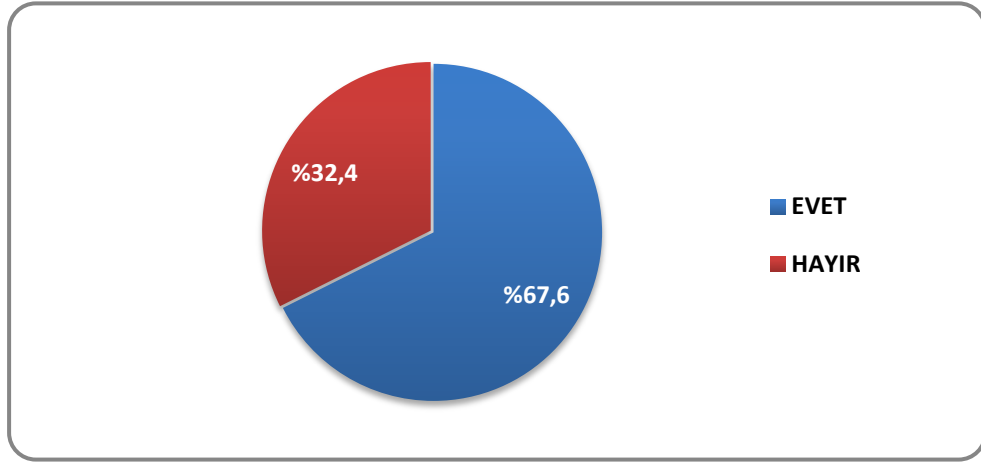
Kürtler arasında haremlik-selamlık uygulamasının azalması yönünde bir sosyal değişme görülmektedir. Anketimize katılanların %75,i, çevresinde haremlik-selamlık uygulamasının azaldığını belirtmiştir. Söz konusu sosyal değişimin arka planında yine PKK başta olmak üzere ideolojik yapıların etkileri, devlet okullarında karma eğitim uygulamasının bulunması ve medyanın etkilerinden bahsedilebilir. Haremlik-selamlık gibi uygulamaların “çağ dışı” olarak nitelendirilmesi ve uygulayanların “gerici” yaftasına maruz kalmaları, haremlik-selamlık uygulamasının azalmasında etkili olmaktadır.

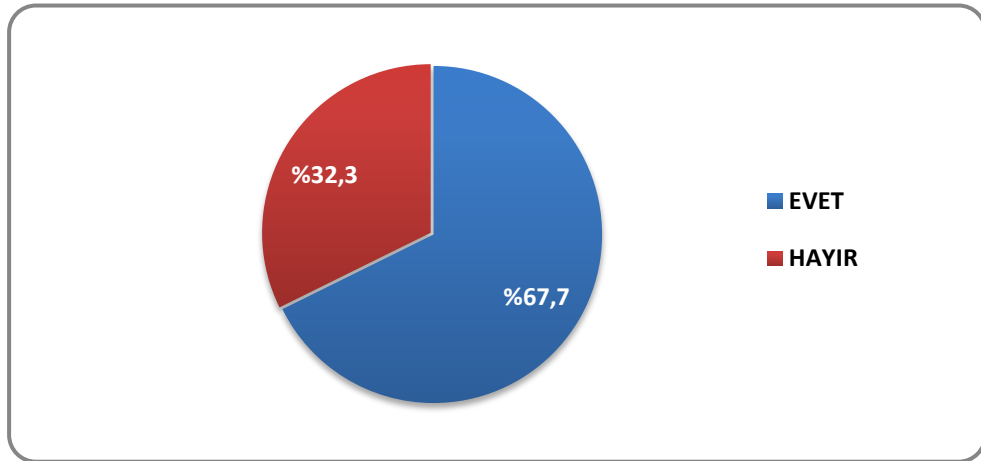
Çevrenizde haremlik-selamlık uygulamasında azalma var mıdır?

Kürtlerin toplumsal yapısında önemli bir konumu bulunan şeyh ve molla gibi kanaat önderlerinin halk arasındaki sosyal ilişkileri belirleme noktasında geçmişe nazaran otorite kaybına uğradığı görülmektedir. Kürtler arasında yakın dönemlere kadar aile içi anlaşmazlıklardan ekonomik problemlere, kan davası uygulamalarından boşanma sorunlarına

kadar geniş bir yelpazede, şeyh ve mollaların toplum üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Son dönemlerde ise anlaşmazlıklarda -din alanındaki sosyal değişmelere de paralel olarak- ya ideolojik örgütlenmelere ya da resmî makamlara başvurulması daha fazla tercih edilmektedir. Aynı zamanda şeyh ve molla kesiminin sosyal yaşama uyum sağlama noktasında kendisini güncelleyememesi ve söz konusu kesimden bazılarının sosyal konumlarını istismar etmelerinden dolayı halk nazarında olumsuz bir imaja sahip bulunmaları da etkili olmaktadır. Anket kapsamında sorulan, “Çevrenizde aile içi kavgalarda şeyh ve molla gibi kanaat önderlerinin aracılığına başvurulmasında azalma var mıdır?” sorusuna, katılımcıların %67,6’sı “Evet” yanıtını vermiştir. “Çevrenizde toplumsal sorunlarda -kan davası vb.- şeyh ve molla gibi kanaat önderlerinin aracılığına başvurulmasında azalma var mıdır?” sorusunu ise, katılımcıların %67,7’si “Evet” olarak cevaplamıştır.

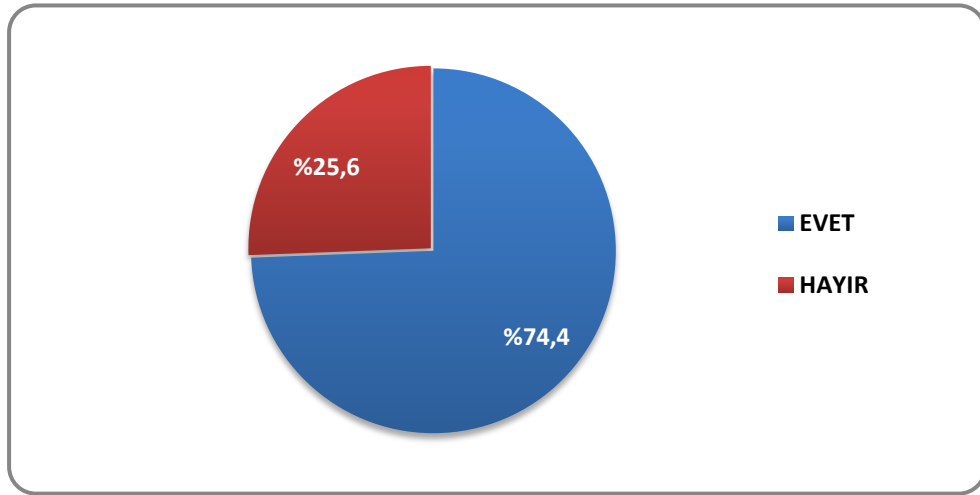

Çevrenizde aile içi kavgalarda şeyh ve molla gibi kanaat önderlerinin aracılığına başvurulmasında azalma var mıdır?

Çevrenizde toplumsal sorunlarda -kan davası vb.- şeyh ve molla gibi kanaat önderlerinin aracılığına başvurulmasında azalma var mıdır?

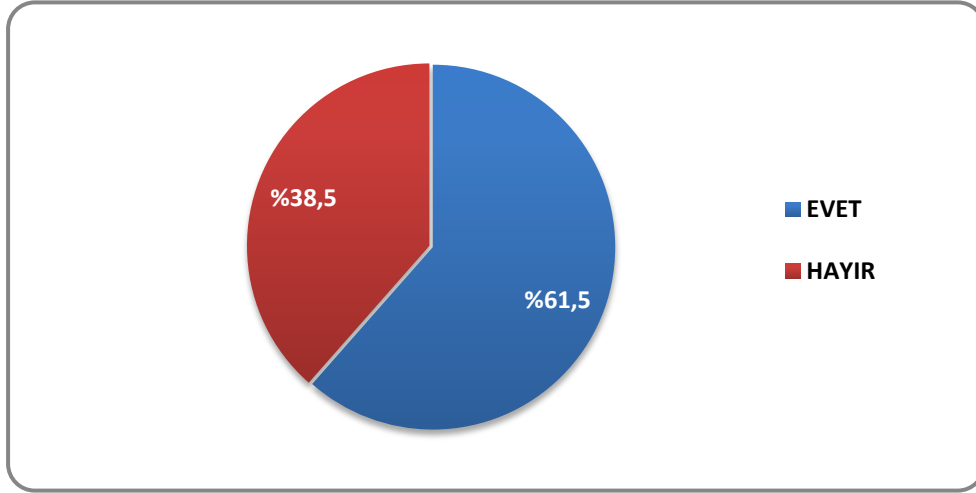
Dinin ekonomik yaşama dair temel ilkelerinden olan “faiz yasağı” da, kapitalist modernleşmenin tesiriyle aşınmaya yüz tutmuştur. “Çevrenizde faiz ile iş yapanların sayısında artış var mıdır?” sorusuna, katılımcıların %74,4’ünün “Evet” yanıtı verdiği görülmektedir. Paranın merkezi bir konuma sahip olduğu ve sosyal ilişkileri büyük ölçüde şekillendirdiği kapitalist sistemde, bireyler sonu gelmez bir tüketim çılgınlığına sürüklenmektedir. “Tüketim toplumu” oluşturmaya dönük gayretlerin neticesinde bankalara olan rağbet de her geçen gün artmaktadır. Zira reklamlar ve dizi-filmler aracılığıyla üretilen ihtiyaçlar skalası, geçim sıkıntılarının artmasına neden olmakta; zaruret olarak kodlanan harcamalar, gelirleri aşan meblağları gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, bireyler bankalar aracılığıyla krediler temin etmekte ve faizli işlem yapmakta beis görmemektedir. Diğer yandan dinin karşılıksız yardımlaşma; infak, sadaka, karz-ı hasen gibi uygulamalarının zayıflaması neticesinde, elinde bulunan anaparayı faizli borç vermek suretiyle değerlendirmeye çalışan, yakın akrabalarına bile faizle muamelede bulunan kimselerin sayısında artış bulunmaktadır.

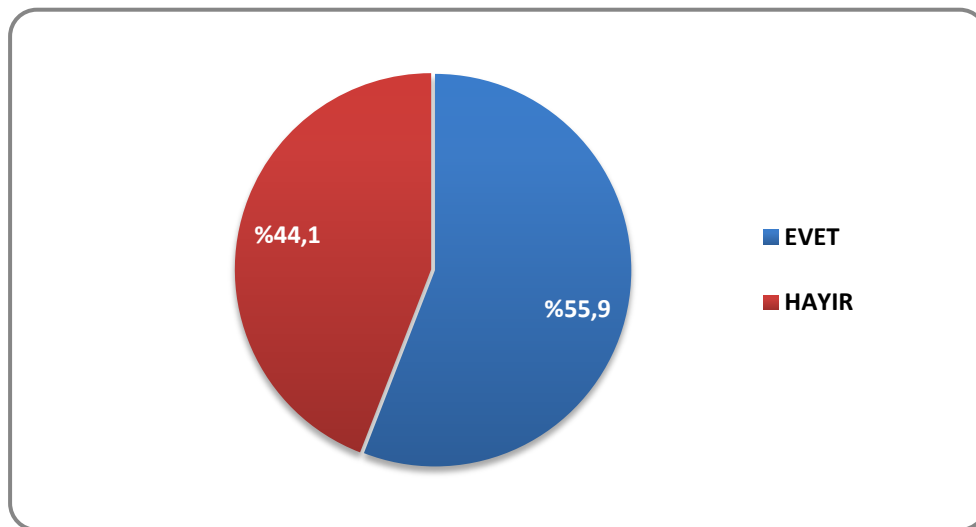
Çevrenizde faiz ile iş yapanların sayısında artış var mıdır?

Kürtler arasında, alkol ve uyuşturucu madde kullananlar ile kumar oynayanların sayısında da artış görülmektedir. Anketimize katılanların %61,5’i, çevresinde alkol ve uyuşturucu madde alanların; %55,9’u ise kumar oynayanların sayısında artış bulunduğunu bildirmiştir. Dinin bireysel ve toplumsal yaşamın sağlıklı bir şekilde idame ettirilmesine dönük getirdiği söz konusu yasaklar, modernizmin bireyi manevi yaşamdan mahrum ederek bunalımlara sürüklemesinin sonucunda yaygınlık kazanmıştır. Kürtler arasında 1990’lı yıllarda çatışma atmosferinden kaynaklı yaşanan göç dalgaları da, bireylerin manevi buhranlar yaşayarak kötü alışkanlıklar edinmesinde pay sahibidir. Zira Doğu’dan Batı’ya, kırdan kente

doğru gerekleſen; ani, hızlı ve hazırlıksız mahiyette olan gler, bireyi muhafaza eden sosyal mekanizmaları da iſlemez hâle getirmiſtir. Kürtlere yönelik “apolitikleſtirme” projelerinin de kötü alıſkanlıkların yaygınlaſmasında ciddi katkılarının bulunduğu bilinmektedir. Kürtlerin “tehdit” olmaktan çıkarılıp, alkol, uyuſturucu ve kumar gibi bataklıklarda enerjisini tüketmesi, sistem açısından daha makul bir seçenek olarak görülmektedir. Bu nedenle bölgede uyuſturucu madde satıſına göz yumulduğu -hatta teſvik edildiği- iddiaları bulunmaktadır. Ayrıca 2003 yılına kadar devletin alkollü iki üretiminde bulunması ve günümüzde hâla “milli piyango” adı altında resmî olarak kumar oynatması söz konusu fiillerin toplumda yaygınlaſmasına zemin hazırlamaktadır. Kapitalist sistemin kamıladığı “kolay yoldan kſeyi dönme” hayalleri de, bireyleri olumsuz etkilemekte; özellikle eſitli spor müsabakaları üzerinden kumar oynamaya teſvik etmektedir.

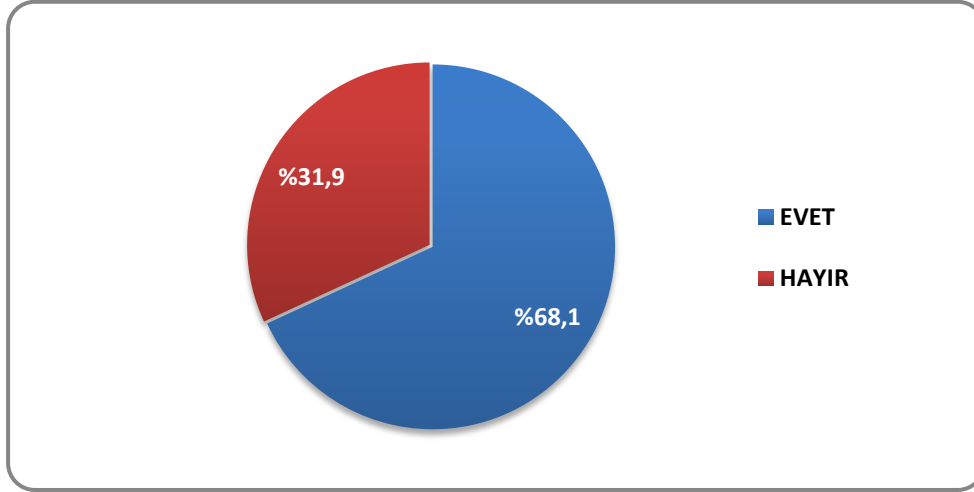

Çevrenizde alkol ve uyuſturucu madde alanların sayısında artış var mıdır?

Çevrenizde kumar oynayanların sayısında artış var mıdır?

Kürtler arasında, -ibadetlerin yerine getirilmesi ve sosyal görüngüler noktasında- dinin etkisi azalmaya yüz tutsa da; bazı hususlarda olumlu sosyal değişimler de dikkat çekmektedir. Bilhassa Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenme ve okumanın yaygınlaştığı görülmektedir. Anket kapsamında sorulan “Çevrenizde Kur'ân-ı Kerîm okuyanların sayısında artış var mıdır?”³² sorusuna, katılımcıların %68,1'i “Evet” yanıtını vermiştir. Kürtlerin yoğun bulunduğu bölgelerde 1990'lı yıllardan başlayarak cami merkezli Kur'ân eğitiminin verilmesi ve daha sonra 2000'li yıllarda resmi Kur'ân kurslarının yaygınlaşması, Kürtler arasında Kur'ân-ı Kerîm öğrenme ve okuma faaliyetlerini arttırmıştır. Dolayısıyla Kürtler arasında bir taraftan yoğun bir şekilde sekülerleşme eğilimleri görülürken diğer taraftan dindarlaşma emareleri de belirlemektedir.

Çevrenizde Kur'ân-ı Kerîm okuyanların sayısında artış var mıdır?

3.2. Aşiret Bağları ve Aile İçi İlişkilerde Meydana Gelen Sosyal Değişmeler

İnsanlar varlıklarını sürdürebilmek, ihtiyaçlarını karşılamak ve dış tehditlere karşı can güvenliğini sağlamak amacıyla topluluk halinde örgütlenmelere giderek sosyal birimler oluştururlar. Söz konusu birimler; aileden başlayarak aşiret, millet ve devlet tipi organizasyonlara kadar genişleyerek çeşitlilik arz eder.

³² “Çevrenizde çocukların İslâmî eğitim almasında azalma var mıdır?” sorusuna ise, katılımcıların %57,5'i “Evet”; %42,5'i ise “Hayır” yanıtını vermiştir. Bu oranlar, Kur'ân-i Kerim'i öğrenme faaliyetlerinin artmasına karşın, ailelerin çocuklarının hâlâ yeterli düzeyde İslâmî eğitim almadıklarını düşündüklerini göstermektedir.

Ortak ihtiyaçların karşılanması güdüsüyle bir arada yaşamaya başlayan ve kolektif bilinçle hareket eden insan topluluklarının örgütlenme biçimlerinden biri de aşiret yapılanmasıdır.³³ Sosyal bütünleşmenin önemli formlarından biri olan aşiret yapılanması, Fransız İhtilali neticesinde siyasi bir hüviyet kazanan milliyetçilik akımları ve merkezileşme politikalarından sonra zayıflasa da, hâlâ çeşitli insan topluluklarında görülen bir örgütlenme biçimidir. Aşiret tipi yapılanmaların görüldüğü topluluklardan biri de Kürtlerdir.

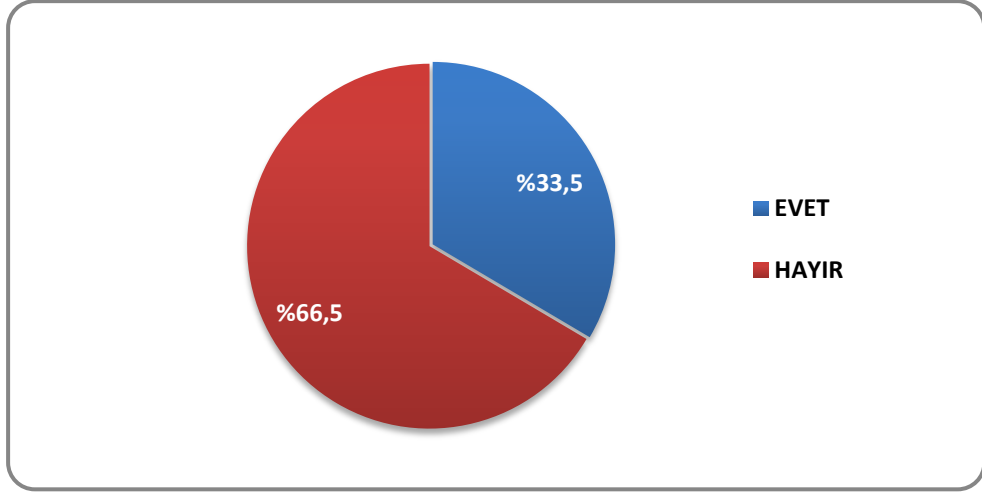
Çalışmamızın önceki bölümünde belirtildiği üzere, modernleşme sürecine kadar yoğun bir şekilde etkisini sürdüren ve köklü sosyo-kültürel tarihi temelleri bulunan aşiret olgusu, Kürtlerin toplumsal yaşamının temel yapı taşlarından biri olmuştur. Kürtlerde sosyal dayanışma mekanizması olarak aşiret yapılanması, bireylerin beslenme, barınma, evlenme, savunma gibi ihtiyaçlarını karşılama noktasında önemli fonksiyonlar icra etmiştir. Hatta Kürtler içerisinde bir aşirete mensup olmama durumu, “soysuzluk” olarak değerlendirilmiş; aşirete mensubiyet, bireyin toplumsal olarak kabul görmesinin ön koşullarından biri olarak algılanmıştır.

Küre çapında geleneksel sosyal kurumlara olan bağlılıkların zayıflaması, Kürtlerin toplumsal yapısında da değişmelerin yaşanmasına sebebiyet vermiş; Kürtlerin sosyal yaşamında merkezî bir konumu bulunan aşiret yapılanması, süreç içerisinde etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Nüfus artışı, tarımda makineleşme, sanayileşme, kırsaldan şehirlere yönelik artan sosyal hareketlilik, kentleşme, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının yaygınlaşması gibi faktörler, Kürtlerdeki aşiret bağlarının çözülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca PKK'nin aşiret önderlerini hedef alan saldırıları ve propagandaları da Kürtlerdeki aşiret yapısının zayıflamasında etkili olmuştur. PKK'nin ilk kurulduğu dönemlere ait olan propaganda marşlarında, “Hedefimiz ağa ve şeyhlerdir!” gibi ibareler yer almış, aşiret yapısı bir bütün halinde hedef gösterilmiştir.

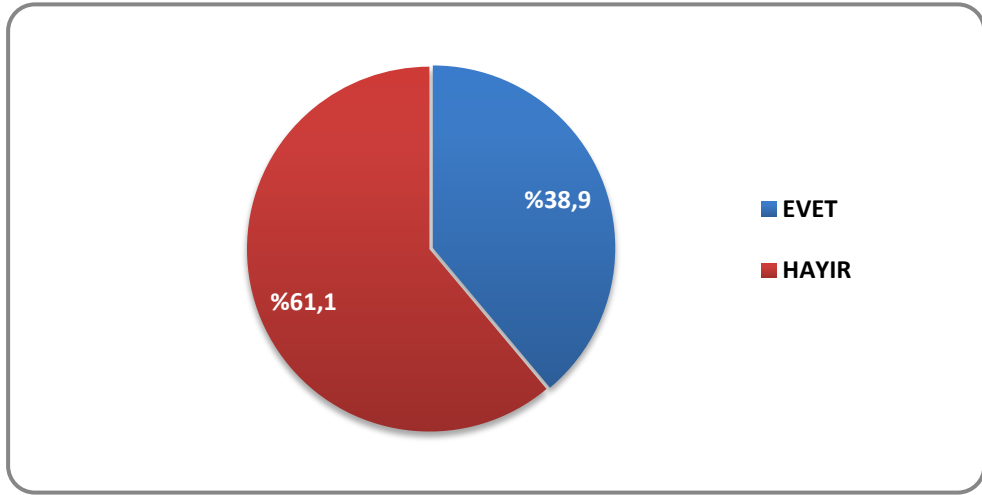
Merkezimiz tarafından Kürtlerde sosyal değişimin boyutlarını ortaya koymaya yönelik yapılan saha çalışmasında, Kürtlerin günümüzde aşiret yapılanmasıyla olan ilişki düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Anket kapsamında katılımcılara yöneltilen, “Kendinizi herhangi bir aşirete mensup/bağlı hissediyor musunuz?” şeklinde soruya, katılımcıların %33,5'i “Evet”; %66,5'i ise “Hayır” yanıtını vermiştir. Benzer şekilde, “Çevrenizde aşiretlerin etkisi hâlâ devam ediyor mu?” şeklindeki soruyu da, katılımcıların %38,5'i “Evet”; %61,1'i ise “Hayır”

³³ A. Vahap ULUÇ: “Kürtler'de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret”, **Mukaddime Dergisi**, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sayı: 2, Mardin 2010, s.39.

olarak cevaplamıştır. Görüldüğü üzere, Kürtler arasında aşiret yapılanması önemli ölçüde çözülmüş/zayıflamıştır.

Kendinizi herhangi bir aşirete mensup/bağlı hissediyor musunuz?

Çevrenizde aşiretlerin etkisi hâlâ devam ediyor mu?

Kentleşme ve sanayileşme Türkiye’de yaşanan hızlı toplumsal değişme sürecinin iki önemli boyutudur.³⁴ Kürtler arasında aşiret yapılanmasının çözülme sürecinin de önemli bir ayağını kentleşme ve sanayileşme oluşturmaktadır. 1950’li yıllardan itibaren tarımda makineleşme ve modern tarım tekniklerinin kullanılmasıyla başlayan göçler, 1980 sonrası Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde başlayan çatışmalar neticesinde ivme kazanmış;

³⁴ Sencer AYATA: **Sermaye Birikimi ve Toplumsal Değişim**, Gündoğan Yayınları, Ankara 2000, s.9.

böylelikle kırdan kente ve Türkiye'nin doğusundan batısına doğru yoğun, zorunlu, ani, düzensiz ve hazırlıksız bir göç dalgası gerçekleşmiştir. Kente göç eden aşiret üyeleri, yabancı oldukları kent ortamında bilmediği geçim yolları ve ekonomik alışkanlıklarla karşılaşmış, iş piyasasına vasıfsız-ucuz işgücü olarak dâhil olmuştur. Bu bağlamda, üretim ilişkileri açısından aşiret ve toprak ağalarına bağımlılıktan kopan aşiret üyeleri, süreç içerisinde kendisine ait bir yaşam alanı oluşturmuştur.³⁵ Kentsel yaşamın akrabalık ilişkilerini zayıflatmasına kültürel ilişki kalıplarının yeni nesillere aktarılmasındaki zorluklar da eklenince, Kürtler arasında aşiret bağları çözülmüştür.

Kent yaşamında aşiret yapısının sosyo-kültürel ve ekonomik işlevlerinden mahrum kalan aşiret üyeleri, ihtiyaçlarını karşılayacakları ve sosyal dayanışmayı gerçekleştirecekleri başka toplumsal birlikteliklere yönelmiştir. Kent yaşamında önemli bir yere sahip olan cemaat ve tarikatlar, siyasi partiler, ideolojik yapılar, meslek kuruluşları gibi örgütlenmelere mensubiyet, aşiret kimliğinin yerini almaya başlamıştır. Ayrıca eğitim düzeylerinin artması ve liberalleşme eğilimlerinin yaygınlaşması sonucunda, “bireyselleşme” ön plana çıkmış; aşiretlerin ayırt edici karakteristik özelliği olan “biz” duygusu örselenmiştir. Aşiret yaşamını “geri kalmışlık ve ilkelik” olarak topluma servis eden sinema filmlerinin de etkileri göz ardı edilmemelidir. Türkiye’de popüler kültürün ünlü simaları tarafından sinema filmlerinde konu edinilen ağa-maraba ilişkileri, aşiret yaşamının topyekûn mahkûm edilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, önceden bir aşirete mensup olan kimseler, bu mensubiyetlerini devam ettirme ya da topluma açıktan bir kimlik ibrazı olarak sunmaktan kaçınmaya başlamıştır.

Anket sonuçlarında da görüldüğü üzere, Kürtler arasında aşiret bağları geçmişe nazaran zayıflamakla birlikte tamamen ortadan kalkmamıştır. Hâlâ Kürtler içerisinde bir kesim, kendisini bir aşirete bağlı hissetmekte ve çevresinde aşiretlerin etkilerinin devam ettiğini düşünmektedir. Bu olgunun arka planında, aşiret bağlarının kente ve yeni süreçlere adapte edilmeye çalışılarak yeniden üretilmesi çabaları bulunmaktadır.³⁶ Ayrıca aşiret yapılanmasının kan bağı esasına dayalı olması ve asabiyet bağlamında belirli bir

³⁵ A. Vahap ULUÇ ve Mithat Arman KARASU: “Kente Yerleşmiş Aşiret Üyelerinin Kentleşme Eğilimleri Üzerine Bir Çalışma: Şanlıurfa Örneği”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi BİİBF, Cilt: 13, Sayı: 25, Çanakkale 2015, s.207.

³⁶ Kent merkezlerinde yardımlaşma ve dayanışma maksatlı kurulan sivil toplum kuruluşları, aşiret ilişkilerinin kentsel yaşamda yeniden kendini üretebilmesinin araçlarındandır. Bu bağlamda kurumumuzun daha önce yayınladığı, “Göç Edenlerin Kentleşmesinde Aracı Bir Kurum Olarak Hemşehri Dernekleri” adlı rapor çalışmamıza bakılabilir: <http://www.stratejidusunce.org/Detay/Haber/985/goc-edenlerin-kentilesmesinde-araci-bir-kurum-olarak-hemsehri-dernekleri.aspx>

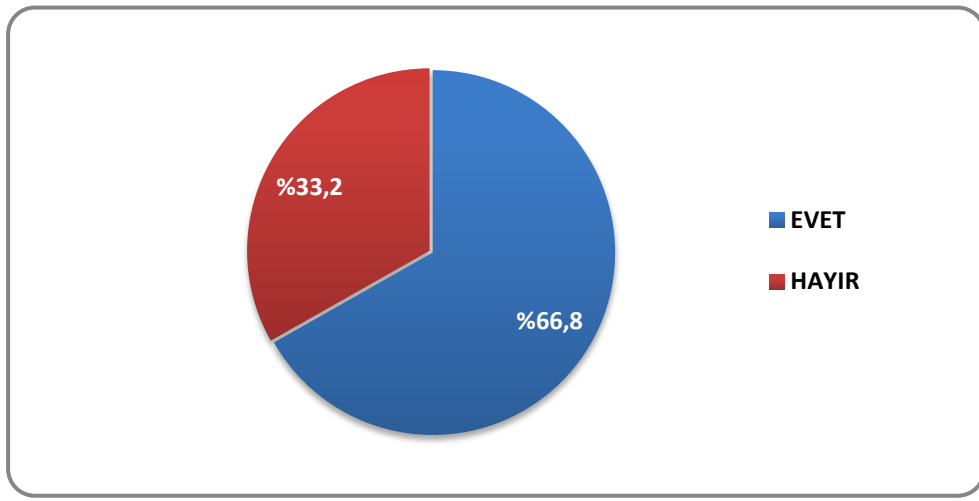
saygınlık/itibar atfedilmesi, aşiret tipi sosyal örgütlenmelere mensubiyetin belirli ölçülerde devam etmesini mümkün kılmaktadır.

Kürtler arasında aşiret bağlarının çözülmesine paralel aile içi ilişkiler de dönüşüme uğramış, aile kurumunda önemli sosyal değişimler meydana gelmiştir. Modernleşmenin yoğun etkilerinin görüldüğü son dönemlere kadar Kürtlerde kahir ekseriyetle anne, baba ve çocukların dışında birkaç kuşağın bir arada yaşadığı “geniş aile tipi” mevcut bulunmuştur. Modernleşme, göç, kentleşme ve sanayileşme gibi faktörlerin etkisiyle süreç içerisinde anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan “çekirdek aile tipi”, eski büyük-geniş ailenin yerini almaya başlamıştır. Böylelikle aile geçmişteki birçok fonksiyonunu kaybetmiş, akrabalar grubu daralmış ve akrabalar arası dayanışma olgusu zayıflamıştır.

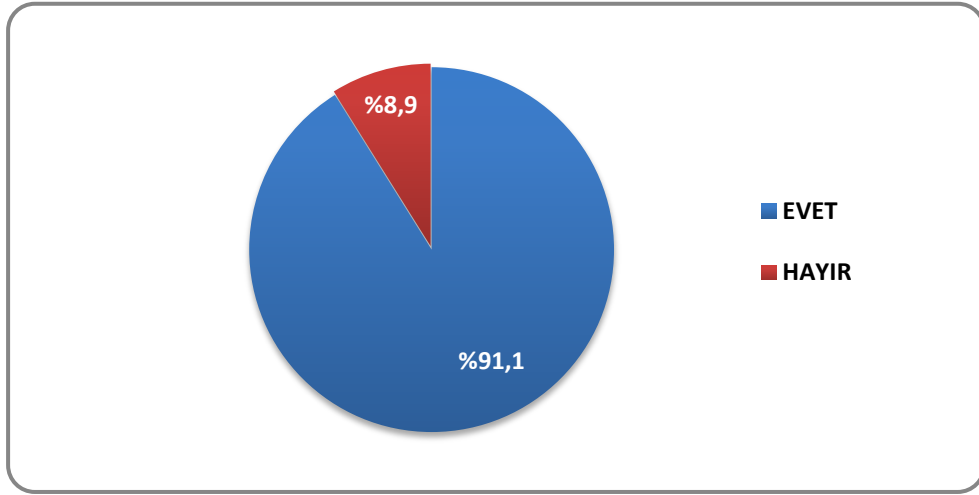
Kürtler arasında aile bağlarının zayıfladığı³⁷ ve aile içi ilişkilerin muhtevasında değişimler yaşandığı olgusunu, merkezimiz tarafından yapılan anket çalışması da teyit etmektedir. “Kürtlerde aile bağlarının zayıfladığını düşünüyor musunuz?” sorusunu, katılımcıların %66,8’i “Evet” yanıtlamıştır. Söz konusu netice, aşiret bağlarında gerçekleşen çözümlenmeyle de paralellik arz etmektedir.

Geniş aileden çekirdek aile yapısına geçiş olgusuyla ilgili olarak sorduğumuz “Çevrenizde yeni evlenen çiftlerin ayrı ev kurmasında artış var mıdır?” şeklindeki soruya, katılımcıların %91,1’i “Evet” yanıtını vermiştir. Ayrı ev kurma olgusunun oldukça yaygın olmasının arka planında, ekonomik olanakların elverişli olması ve mimaride yaşanan gelişmeler önemli bir pay sahibidir. Geçim kaynağının toprağa bağlı olmaktan çıkması ve aile bireylerinin kişisel olarak gelirlerinin var olmaya başlaması, ayrı bir evde yaşama tercihlerini kolaylaştırmaktadır. Türkiye’de konut sayısının oldukça artması ve yeni konutların mimari yapısında kalabalık geniş ailelere uygun fizikî imkânların bulunmaması da etkili olmaktadır. Ayrıca modernizmin etkisi ve gelin-kaynana ilişkilerinin mahiyetinin değişmesiyle, birlikte yaşama kültürünün zayıflaması gibi hususlar da önemli etkenlerdendir.

³⁷ Türkiye Kürtleri arasında aile kurumunun zayıflamasının arka planında PKK’nin kadınların mağduriyetleri üzerinden aile kurumunu yıpratmaya yönelik ideolojik propagandalarının da etkisi bulunmaktadır. Bilhassa “kültür evleri, kadın dernekleri” gibi isimlerle açılan kuruluşlar üzerinden, aile kurumunun kadını erkeğin kölesi haline getirdiğini, kadının ancak aile bağlarından kurtularak özgürleşebileceğini ileri süren propagandalar, Kürtlerde aile bağlarının sosyal değişime maruz kalmasında etkili olmaktadır.

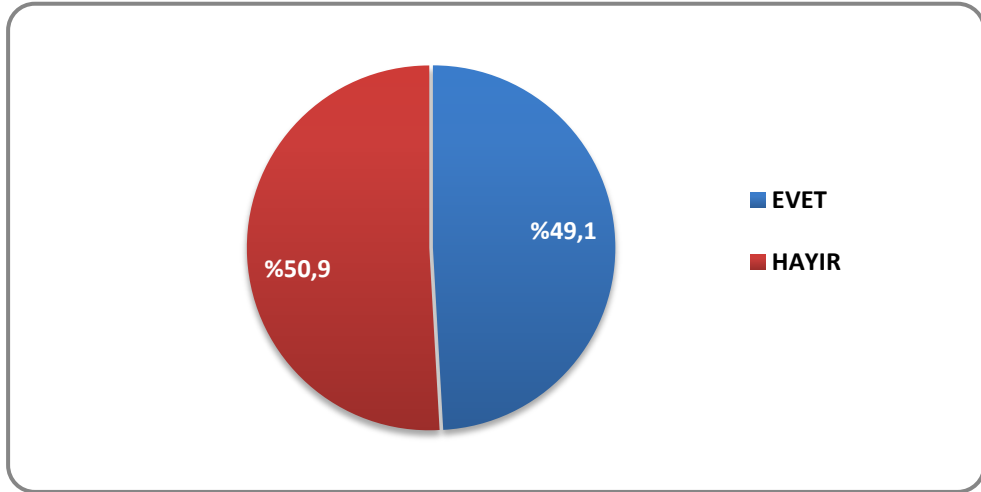
Kürtlerde aile bağlarının zayıfladığını düşünüyor musunuz?

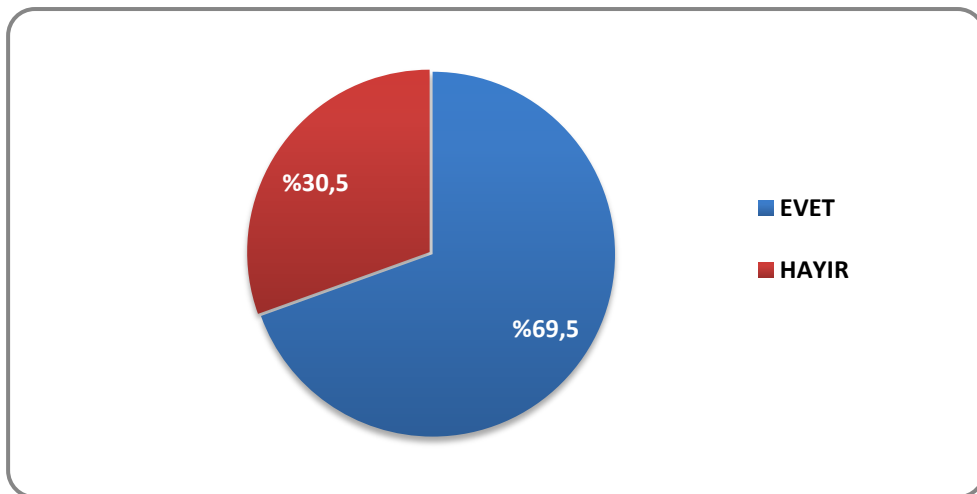
Çevrenizde yeni evlenen çiftlerin ayrı ev kurmasında artış var mıdır?

Geniş aile yapısındaki çözülmenin düzeyini ölçmeye yönelik sorulan “Çevrenizde aile büyükleriyle (dede-nine) birlikte mi yaşanmaktadır?” şeklindeki soruya ise, katılımcıların %50,9’u “Hayır” cevabı vermiştir. Bu sonuç, Kürtler arasında kardeşler, amca, dayı, hala ve teyze gibi akrabalar bağlamında geniş ailenin daraldığını; fakat buna karşın dede ve nine gibi aile büyükleriyle hâlâ yaklaşık %50 oranında birlikte yaşam sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır. Birlikte yaşanan aile büyüklerinin aile içindeki statüsüne yönelik sorulan, “Çevrenizde aile büyüklerinin (dede-nine) ev içerisindeki otoritesinde azalma var mıdır?” soruya ise, katılımcıların %69,5’i “Evet” yanıtını vermiştir. Bu sonuç da, Kürtlerde geniş aile yapısında sosyal değişmelerin olduğunu göstermektedir. Zira geniş aile yapısında, aile içerisindeki en yaşlı üye aile reisidir ve otoritesi büyük ölçüde sorgulanmaz bir mahiyet taşımaktadır. Kırsal alandaki tarım ve hayvancılığa bağlı ekonomik yapıdan şehirlerdeki

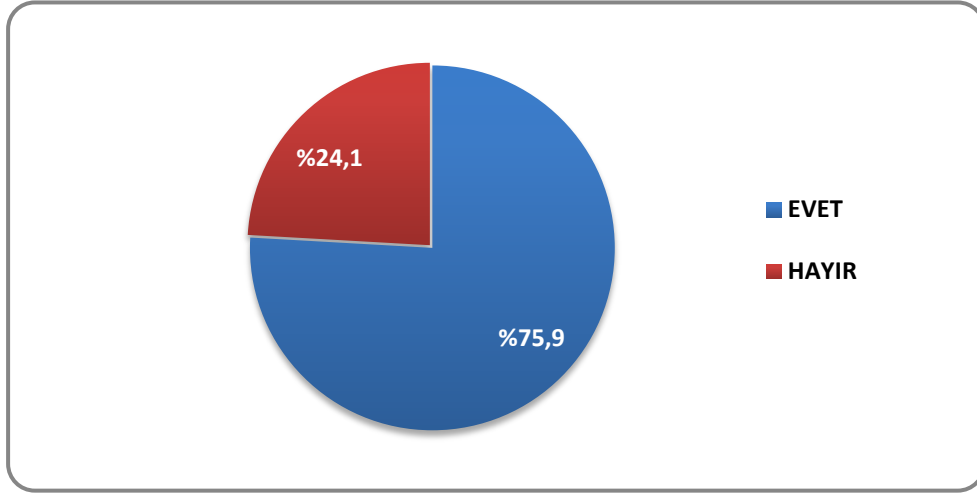
sanayi ve hizmet sektörüne dayanan ekonomik yapıya geçiş süreci, bu durumu doğrudan etkilemiştir. Aile içerisinde ekonomik değer ifade etmeyen aile büyükleri, dinî hassasiyet ve kültürel öğelerin de zayıflamasıyla geçmişteki mutlak otorite olma konumunu yitirmiştir. Otorite ilişkilerinin yanı sıra aile içi rollerde de değişimler gerçekleşmektedir. Anketimizde “Çevrenizde kadınların çalışma hayatına girmelerinde artış var mıdır?” sorusuna, %75 oranında “Evet” yanıtı verilmiştir. Çağımızda hâkim olan kapitalist sistem, kadının -kendini gerçekleştirmesinin tek yolu olarak- çalışma hayatında aktif olarak bulunması gerektiğini tartışmasız bir tabu olarak topluma dayatmaktadır. Bu durum, kadınların çalışma hayatına daha yoğun bir şekilde katılım göstermesini tetiklemektedir. Böylelikle ev içerisindeki sorumluluklarına ek olarak kadının elde ettiği yeni toplumsal statüler, aile içerisindeki sosyal rollerin yapısında da değişimler yaşanmasına sebebiyet vermektedir.

Çevrenizde aile büyükleriyle (dede-nine) birlikte mi yaşamaktadır?

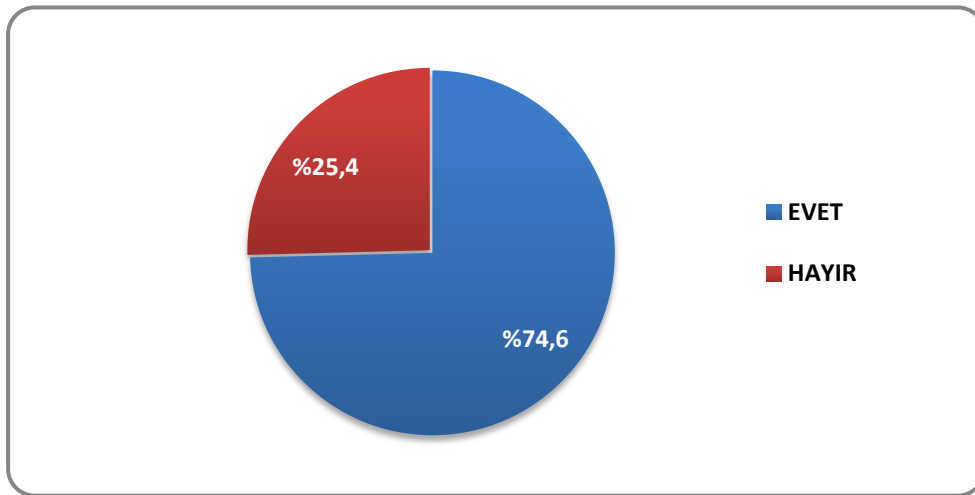

Çevrenizde aile büyüklerinin (dede-nine) ev içerisindeki otoritesinde azalma var mıdır?

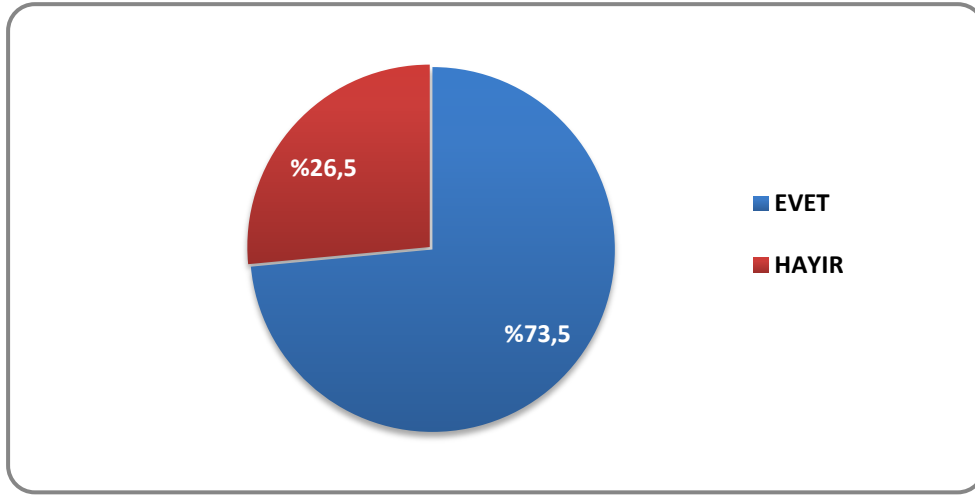

Çevrenizde kadınların çalışma hayatına girmelerinde artış var mıdır?

Kürtler arasında aile kurumunun teşekkül etmesi sürecinde yerleşik olan usullerde de önemli dönüşümler olduğu görülmektedir. Örneğin, Kürtler arasında evlilik öncesi yaygın olan başlık parası uygulaması, geçmiş dönemlere nazaran oldukça azalmıştır. Çalışmamız kapsamında katılımcılara yöneltilen, “Çevrenizde evlilik öncesinde başlık parası istenmesi âdetinde azalma var mıdır?” sorusuna, %74,6 oranında “Evet” yanıtı verilmiştir. Başlık parası âdetinin azalmasının, görücü usulüyle yapılan evliliklerin gün geçtikçe daha az gerçekleşmesiyle de ilgisi bulunmaktadır. Anketimizde tamamlayıcı mahiyette olan, “Çevrenizde gerçekleşen evliliklerde görücü usulüyle yapılanların sayısında azalma var mıdır?” şeklindeki soruyu, katılımcıların %73,5’i “Evet” olarak cevaplamıştır.

Çevrenizde evlilik öncesinde başlık parası istenmesi âdetinde azalma var mıdır?

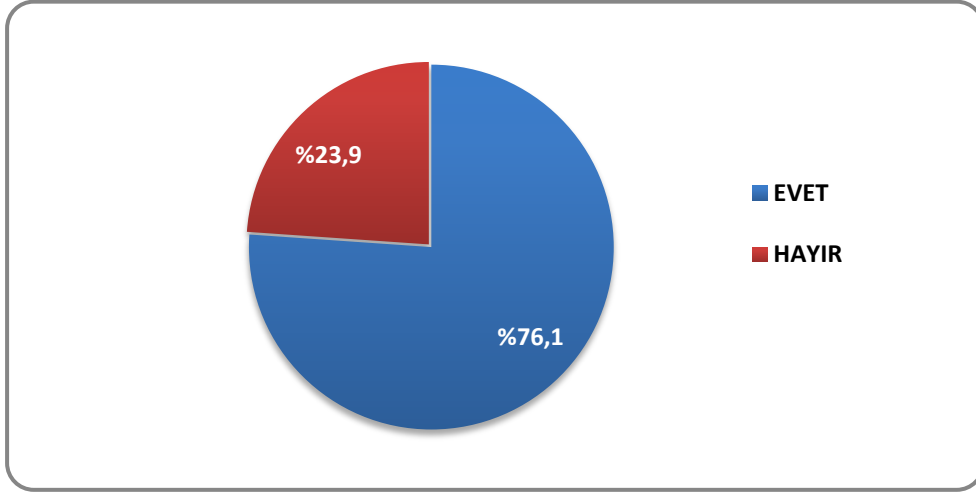

Çevrenizde gerçekleşen evliliklerde görücü usulüyle yapılanların sayısında azalma var mıdır?

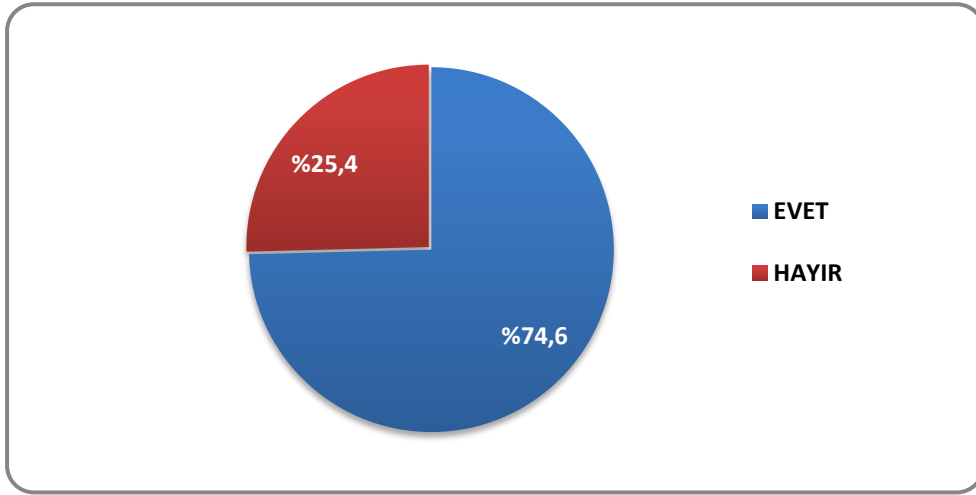
Görücü usulüyle gerçekleşen evliliklerdeki azalma, bir açıdan toplumdaki kadın-erkek ilişkilerinin dönüşümüyle de bağlantılıdır. Geçmiş dönemlerde yaygın olmayan eğitim ve iş ortamlarında karma modellerin cari olması, aracı kimseler olmaksızın evlilik kararının alınmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca görücü usulüne yönelik oluşturulan olumsuz algının uzun bir tarihsel geçmişi olduğu bilinmektedir. Tanzimat dönemi tiyatro eserleriyle başlayan ve hâlâ sinema-edebiyat alanlarında yoğun bir şekilde görülen görücü usulü evliliklerin olumsuzlanma süreci, Türkiye toplumunun tamamını etkilemekle birlikte; Kürtlerin görücü usulü evliliklere yaklaşımlarına da tesir etmiştir.

Kürtlerde eş seçimine göre sınıflandırılan evlilik türlerinde de sosyal değişimler yaşandığı; endogami ve berdel usulü evliliklerin sayısında büyük ölçüde azalmalar olduğu görülmektedir. Kürtler arasında yakın döneme kadar kuzenler -bilhassa amca çocukları- arasında yapılan evliliklerin yaygın olduğu bilinmektedir. Görücü usulüyle gerçekleşen evlilikler de olduğu gibi, akraba evliliklerinin de yerini daha çok bireylerin kendi sosyal çevrelerinde tanıştıkları eş adaylarıyla yaptıkları evlilikler almaktadır. Merkezimizin anket çalışmasında katılımcılara yöneltilen, “Çevrenizde kadın ve erkeğin evlenmeden önce örneğin uygun olmayan biçimlerde birbirlerini tanınmasında artış var mıdır?” sorusuna, katılımcıların %76,1’i “Evet” cevabını vermiştir. Söz konusu oran, “Çevrenizde kadın-erkek ilişkilerinde yozlaşma görülmekte midir?”³⁸ sorusuna katılımcıların %74,6 düzeyinde verdikleri “Evet” yanıtına da oldukça yakındır. Dolayısıyla aile kurumunun teşekkül etme süreçlerinden aile içi ilişkilere kadar uzanan geniş bir düzlemde Kürtler arasında önemli sosyal değişimler yaşandığı anlaşılmaktadır.

³⁸ Anket çalışmamızda kadın-erkek ilişkilerindeki değişimlerle ilgili sorulan, “Çevrenizde kadın ve erkeğin tokalaşması normal görülmekte midir?” sorusuna ise, katılımcıların %44,5’i “Evet”; %55,5’i ise “Hayır” yanıtını vermiştir.

Çevrenizde kadın ve erkeğin evlenmeden önce örfe uygun olmayan biçimlerde birbirlerini tanınmasında artış var mıdır?

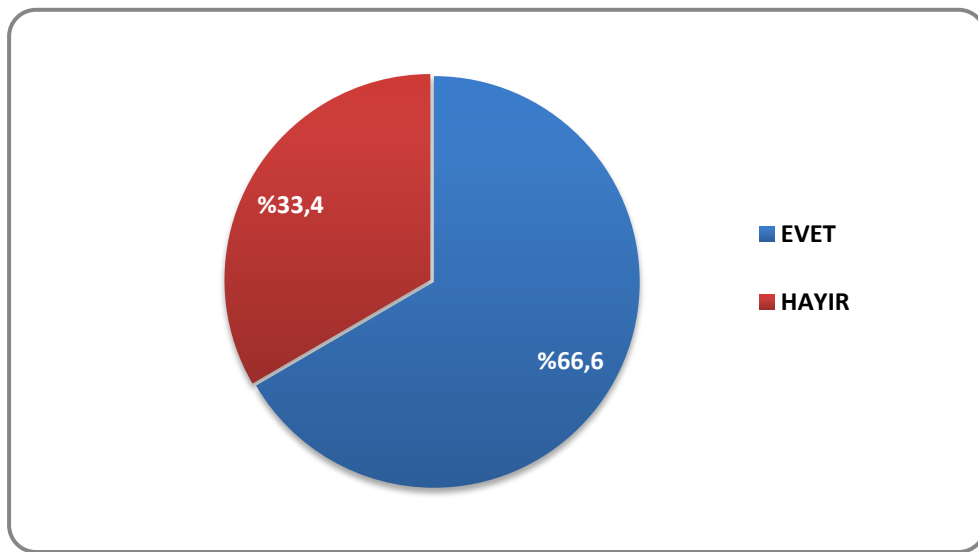
Çevrenizde kadın-erkek ilişkilerinde yozlaşma görülmekte midir?

3.3. Kültürel İlişkilerde Görülen Sosyal Değişmeler

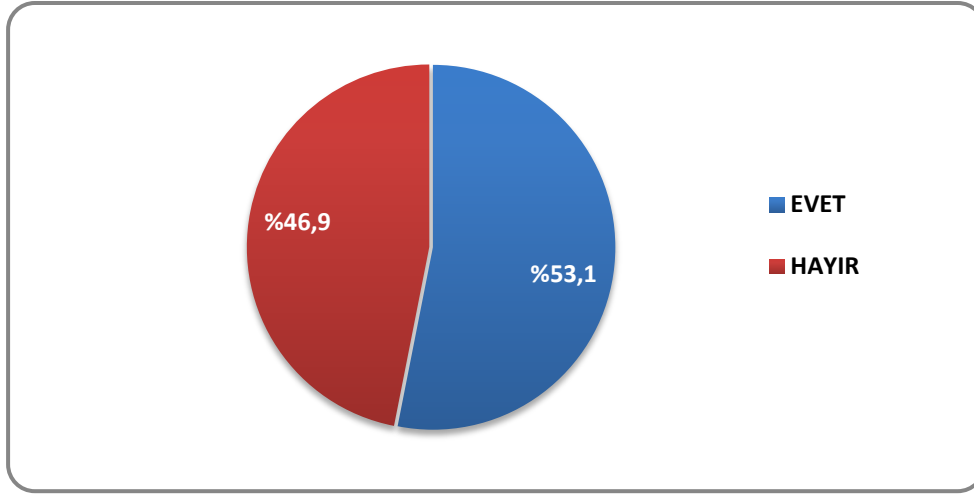
Kültür kavramı, sosyal bilimler literatüründe birbirinden farklı biçimlerde tanımlansa da; genel olarak bir insan topluluğunun maddî, manevî ve fikrî olarak tüm yaşayış tarzını kapsamaktadır. Başka bir deyişle, insanların yeme-içme gibi fizyolojik, bireyler arasında ilişkileri düzenlemek gibi sosyal, kendini güvende hissetmek gibi psikolojik ihtiyaçları, yaşamlarını sürdürdükleri topluluğun kültür unsurları vasıtasıyla karşılanır. Toplumdaki kültürel ilişkilerin çerçevesi oldukça geniş bir mahiyete sahiptir. Bu nedenle Kürtler arasındaki kültürel ilişkilerin bütününe ele alıp sosyal değişmeye uğrayan unsurları değerlendirmek çalışmamızın sınırlılıklarını aşmaktadır. Çalışmamızda merkeze alınacak kültürel ilişki görüngüleri; düğünler, bayramlar, taziyeler, mezarlık ziyaretleri ve komşuluk

ilişkileri olacaktır. Söz konusu görüngüler de, bütün boyutlarından ziyade belirli yönleriyle ele alınacaktır.

Kürtler arasında düğün geleneği oldukça önem arz etmektedir. Düğün halayları, Kürt kültürünün en önemli unsurları arasında yer almaktadır. Çalışmamızın önceki bölümünde Kürtler arasında kadın-erkek karma biçimde düğün uygulamasının yaygın olduğu belirtilmişti. Söz konusu karma düğün uygulamasının hâlâ güçlü bir şekilde varlığını sürdürdüğü ve ciddi bir sosyal değişmeye maruz kalmadığı görülmektedir. Merkezimizin yaptığı saha çalışmasının sonuçlarından da bu durum anlaşılmaktadır. Katılımcılara yöneltilen, “Çevrenizdeki düğünlerde kadın ve erkekler aynı ortamda mı bulunmaktadır?” şeklindeki soruya, katılımcıların %66,6’sı “Evet”; %33,4’ü ise “Hayır” yanıtını vermiştir. “Hayır” yanıtının üçte birlik bir oranda olmasının arka planında, Kürtler arasında karma düğün uygulamalarına alternatif olarak geliştirilen ve gün geçtikçe toplumda görünürlüğü artan İslâmî düğün tarzı bulunmaktadır. Anket çalışmamız kapsamında sorulan, “Çevrenizde İslâmî düğünlerin sayısında artış var mıdır?” sorusuna, katılımcıların %53,1’i “Evet”; %46,9’u ise “Hayır” cevabını vermiştir. “Evet” yanıtının bir önceki karma düğünler sorusundaki orana nazaran fazla çıkmasının nedeni, Kürtler arasındaki İslâmî düğünlerin ekseriyetle sokak düğünleri şeklinde tertip edilerek daha fazla farkındalık oluşturmasıdır. İlahiler eşliğinde halay çekilen İslâmî düğünlerle birlikte mevlüt okutup yemek vermek suretiyle yapılan İslâmî düğünler de vardır. Ayrıca İslâmî düğünlerin yanı sıra geleneksel şarkılar eşliğinde yapılan fakat karma olmayan düğün uygulamaları da mevcut bulunmaktadır.

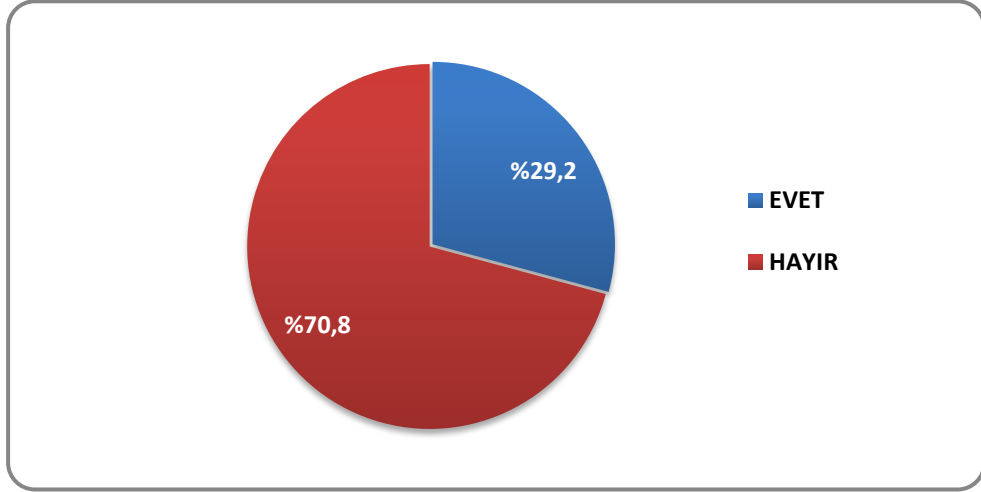
Çevrenizdeki düğünlerde kadın ve erkekler aynı ortamda mı bulunmaktadır?

Çevrenizde İslâmî düşünlerin sayısında artış var mıdır?

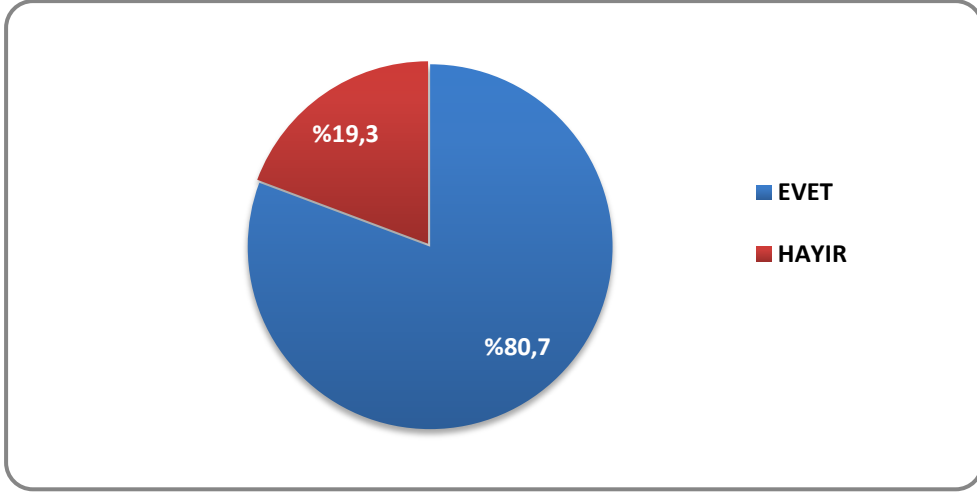
Bayramlar, bir toplumun kendisini sosyal ve kültürel anlamda yeniden üretmesinin vazgeçilmez araçlarından birini oluşturur. Bilhassa dinî bayramlar, sosyal bütünleşmenin ve dayanışmanın önemli vasıtalarındandır. Ancak son yıllarda, bayramların toplumsal ve kültürel işlevlerinin zayıfladığı, rutin iş hayatından ve kentin stresinden birkaç günlük bir kaçış olarak değerlendirilmeye başlandığı gözlemlenmektedir. Özellikle ramazan ve kurban bayramlarının yalnızca idari tatil olarak algılanması, bu bayramların içerdiği toplumsal-kültürel sembollerin ve bu sembollerin temsil ettiği değerlerin dinsel içeriklerinden uzaklaşılmasına yol açmıştır. Böylece modern yaşamın yalnızlaştırıcı, yalıtıcı etkisini telafi edici bir tür sığınak olması gereken bu kutsal günlerin, telafi bir yana, bizzat bu yalnızlığı arttırmasından bile söz etmek mümkündür.³⁹ İslâm dünyasında ve Türkiye’de bayramların geçmişte olduğu gibi idrak edilemediği bilinmektedir. Söz konusu durum, Kürtler için de geçerlidir. Anketimizde sorulan “Çevrenizde bayramlara eskisi kadar özen gösterilmekte midir?” sorusuna, katılımcıların %70,8’i “Hayır” yanıtını vermiştir. Modernleşmenin ve kentleşmenin geleneksel değerleri aşındırması, Kürtler arasında dinî hassasiyetlerin, aşiret ve akrabalık bağlarının zayıflamasına yol açmış; bu durum bayramlara eskisi gibi özen gösterilmesini zorlaştırmıştır.

³⁹ Emin Yaşar DEMİRCİ: “Bu Bayram Nereye Kaçalım?”, **Diyanet Dergisi**, <http://www.habervitrini.com/magazin/diyanet-bayramlarin-uzun-tatillere-donusmesinden-sikayetci-97000>
Erişim Tarihi: 15.03.2017.

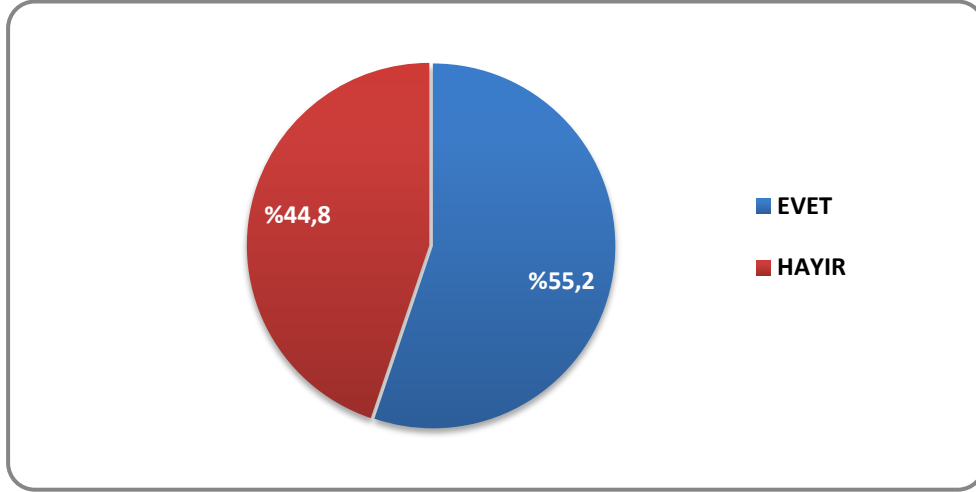

Çevrenizde bayramlara eskisi kadar özen gösterilmekte midir?

Kürtler arasında düğün ve bayramlarda görülen sosyal değişmelere ek olarak taziye ve mezarlık ziyaretleri gibi kültürel uygulamaları da değerlendirmek yerinde olacaktır. Kürtler arasında taziye âdeti, düğünler kadar köklü ve özen gösterilen bir uygulama olmamasına rağmen son dönemlerde oldukça yaygın bir hâl almıştır. Özellikle taziye evlerinin yaygınlaşması ve olanakların artması, günler süren taziye süreçlerinin yaşanmasına imkân tanımaktadır. Taziyelerin sosyal ve siyasal çevrelerin halkla etkileşim sahalarından biri haline gelmesi de, taziyelere daha fazla insanın katılım sağlamasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda anketimizde sorduğumuz, “Çevrenizde taziye uygulaması geçmişte olduğu gibi devam etmekte midir?” sorusunu, katılımcıların %80,7’si “Evet” olarak cevaplamıştır. Mezarlık ziyaretleri hususunda ise, taziye süreçlerinin aksine azalma yönünde bir sosyal değişme olduğu görülmektedir. Modern yaşamın hızlı temposu ve geçim telaşı, bireylere ölüm gerçekliğini ve kaybettikleri yakınlarını unutturabilmekte; düzenli mezarlık ziyaretlerini aksatabilmektedir. Katılımcılara yöneltilen, “Çevrenizde düzenli mezarlık ziyaretlerinde bulunulmasında azalma var mıdır?” şeklindeki soruya, katılımcıların %55,2’si “Evet” yanıtı vermiştir.

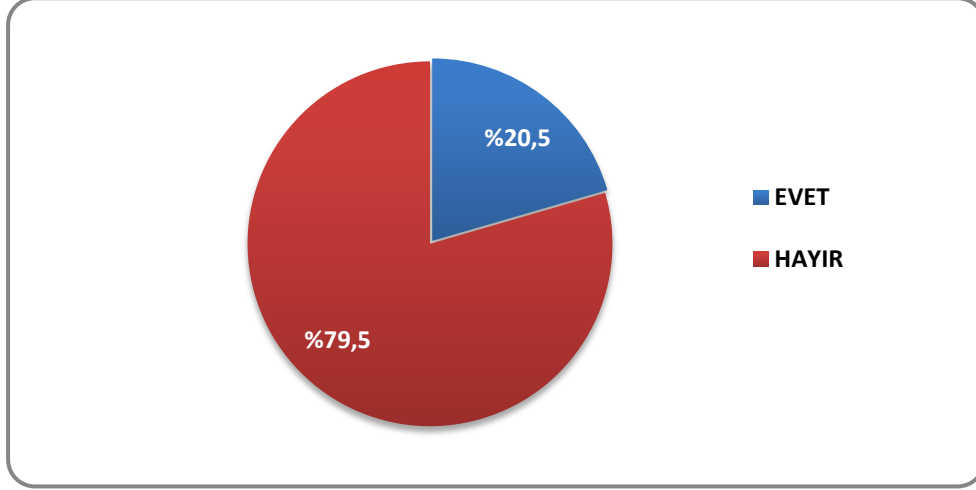
Çevrenizde taziye uygulaması geçmişte olduğu gibi devam etmekte midir?

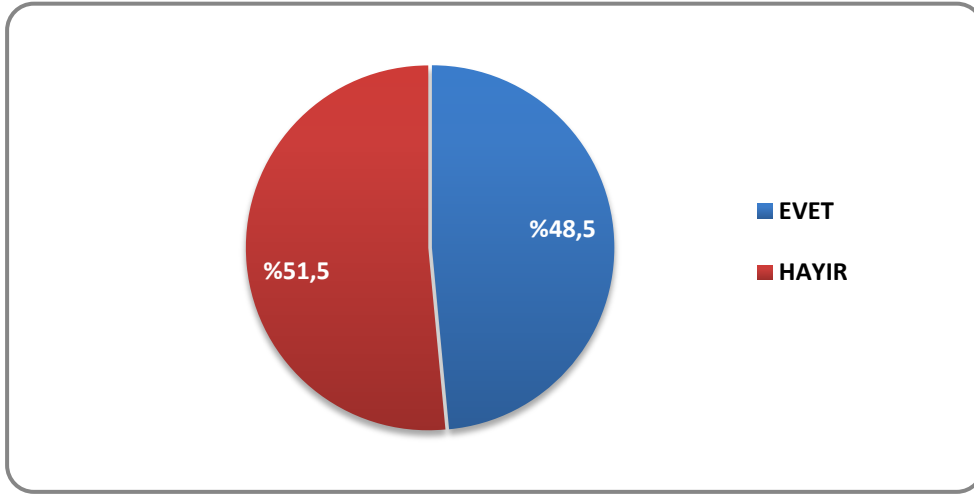
Çevrenizde düzenli mezarlık ziyaretlerinde bulunulmasında azalma var mıdır?

Kürtlerde misafirperverlik olgusu, belirli ölçülerde değişmekle birlikte hâlâ etkinliğini korumaktadır. Misafirperverlik hususunda bilhassa misafirleri evde yoğun emekler harcanarak özenli bir şekilde ağırlama âdeti canlılığını muhafaza etmektedir. Anket çalışmamızda, “Misafirlerinizi ağırlamak için dışarıda yemeğe çıkıyor musunuz?” sorusuna, katılımcıların %79,5’i “Hayır” cevabını vermiştir. Komşuluk ilişkileri ise, apartman kültürü ve televizyon başta olmak üzere kitle iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte olumsuz bir değişmeye maruz kalmıştır. Kitle iletişim araçları, geniş kitlelerin duyuş, düşünüş ve davranış biçimlerini çok büyük ölçüde dönüştürmüştür; bu dönüşüm komşuluk ilişkilerine de sirayet etmiştir. Aynı şekilde çok katlı apartman tipi kentleşme, mahalle olgusunu aşındırarak komşuluk ilişkilerinin canlılığını yitirmesine neden olmuştur. Kürtler arasında geçmiş dönemlerde komşuluk ilişkilerinin oldukça önem arz ettiği, hatta bazen akrabalık ilişkilerinin

bile önüne geçebildiği bilinmektedir. Ancak anketimizde katılımcıların verdiği cevaplar bu durumun değişmekte olduğunu göstermektedir. “Çevrenizde yakın komşuluk ilişkileri bulunmakta mıdır?” sorusunu, katılımcıların %51,5’i “Hayır” olarak yanıtlamıştır.

Misafirlerinizi ağırlamak için dışarıda yemeğe çıkıyor musunuz?

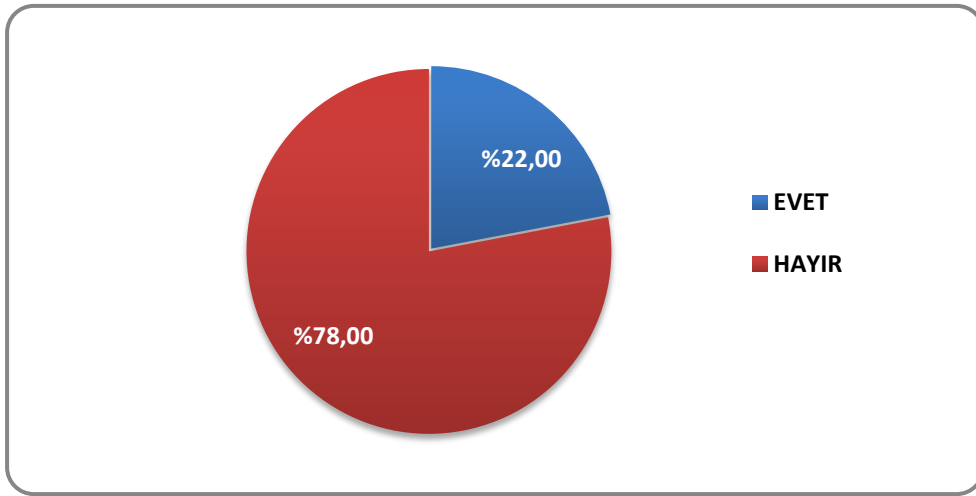

Çevrenizde yakın komşuluk ilişkileri bulunmakta mıdır?

3.4. Siyasi Tercihleri Etkileyen Faktörlerdeki Değişmeler

Kürtlerin siyasi tercihlerini etkileyen faktörler, geçmiş dönemlere nazaran oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Aşiret bağlarının çözülmesi, siyasi ideolojik örgütlenmelerin nüfuz alanlarını artırması, aile ilişkilerinin zayıflaması, kitle iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, ekonomik olanakların ve eğitim düzeylerinin artması gibi etkenler, siyasal eğilimleri daha komplike bir duruma getirmiştir.

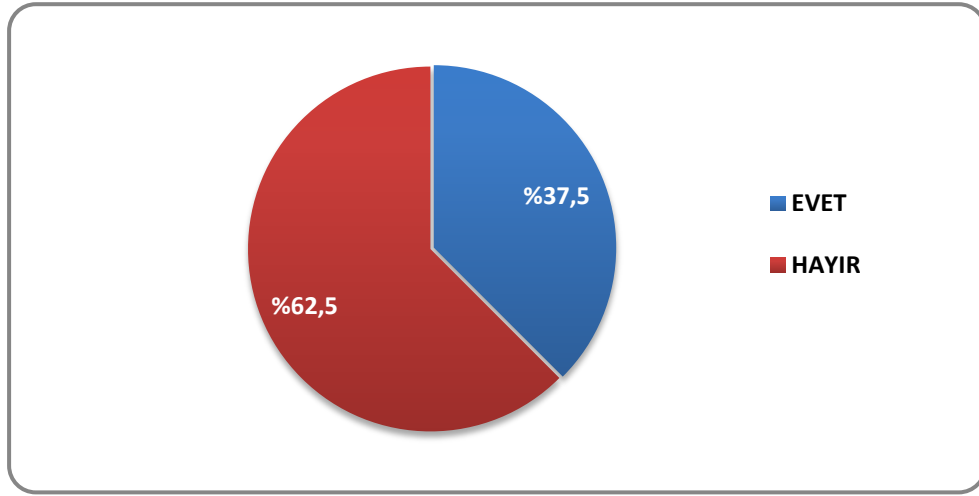
Kürtler arasında aşiret bağlarının güçlü olduğu dönemlerde siyasal tercihler, ekseriyetle yönetime talip olan siyasi partilerin ve kadroların aşiret liderleriyle kurdukları ilişkiler üzerinden şekillenmekteydi. Aşiretin liderleri, siyasi partiler ve aşiret mensupları arasında aracı bir kurum olarak bulunmakta; siyasi partiler ile bireylerin doğrudan etkileşim içerisine girmeleri mümkün olmamaktaydı. Hatta ekseriyetle aşiretin önde gelen isimlerinden birinin mecliste temsiliyeti üzerine müzakereler yürütülmekteydi. Ancak Kürtlerde toplumsal yapının değişmeye uğraması; aşiret bağlarının çözülüp bireyselleşmenin ivme kazanması ya da aşiret dışı sosyal birlikteliklere intisap edilmesi neticesinde, aşiretin siyasal tercihleri belirleme imkânı büyük ölçüde ortadan kalktı. Son dönemde aşiret liderlerinin aşiret mensubu aile ya da bireyler üzerindeki otoritesinin zayıfladığı; aynı aşirete mensup kimselerin farklı siyasal eğilimlere sahip oldukları müşahede edilmektedir. Merkezimizin yaptırdığı saha çalışmasında, “Seçimlerde herhangi bir siyasi partiyi tercih ederken aşiret bağlarınız etkili oluyor mu?” sorusuna, katılımcıların %78’i “Hayır” yanıtını vermiştir. %22’lik bir kesim ise, hâlâ aşiretlerin etkisiyle oy kullanmaya devam ettiklerini bildirmektedir. Çözülen aşiret bağlarının yerini belirli düzeylerde bireyselleşme olgusu alsa da, daha çok aşiret bağlarının ideolojik-örgütsel bağlara evrildiğini söylemek mümkündür.

Seçimlerde herhangi bir siyasi partiyi tercih ederken aşiret bağlarınız etkili oluyor mu?

Siyasal tercihleri belirlemede aile faktörünün etkisinin ise, aşiret bağlarına nazaran kısmen daha yoğun olduğu görülmektedir. Bilhassa aile ve yakın akrabalar içerisinde siyasal bir partiye aktif üyelik ya da adaylık durumu söz konusu olduğunda, bireyler tercihlerini ailelerinin eğilimlerine göre belirleyebilmektedir. Ancak sosyal medya başta olmak üzere kitle iletişim teknolojilerinin yaygınlık kazanması ve eğitim düzeylerinin yükselmesi gibi hususlar,

bireylerin ailelerinden bağımsız değerlendirmelerde bulunmalarına imkân vermektedir. Ayrıca seçimlere katılan partilerin bireylere yönelik ekonomik vaatleri ve seçimdeki aday profillerinin bireysel beklentilerle uygunluk düzeyi de, ailelerin seçmen tercihleri üzerindeki etkisini azaltmaktadır. Anketimizde sorulan, “Seçimlerde ailenizin tercihlerine göre oy kullanıyor musunuz?” sorusunu, katılımcıların %37,5’i “Evet”; %62,5’i ise “Hayır” olarak cevaplaması da, aile faktörünün siyasi tercihlerde kısmî bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

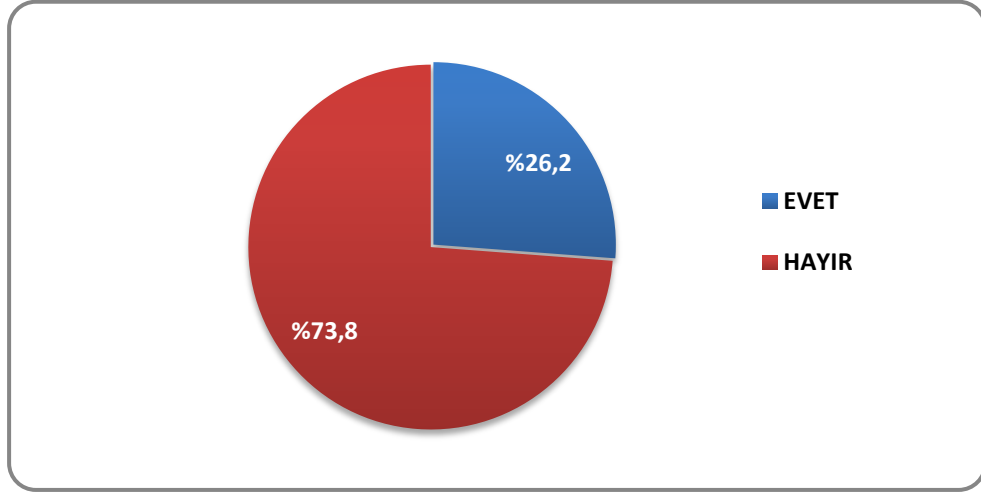

Seçimlerde ailenizin tercihlerine göre oy kullanıyor musunuz?

Kürtlerin siyasi tercihlerini etkileyen faktörler arasında bir diğer önemli unsur, Kürt etnik kimliğidir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte sistemin tekçi bir karaktere bürünmesi ve farklılıkları yok sayması, Kürt meselesinin ortaya çıkmasına ve Kürtlerin büyük mağduriyetler yaşamasına neden olmuştur. Yaklaşık 90 yıl devam eden baskıcı ve inkârcı politikalar, Kürtlerde etnik kimlik bilincinin gelişmesini tetiklemiştir. Bu bağlamda, Kürt kimliğinin inkâr sürecinin sonlanması ve Kürtlerin varlıklarının anayasal güvenceye alınması, Kürtçe anadilde eğitim ve bölgesel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi hususlar, Kürtlerin siyasal tercihlerini belirleyen faktörler arasında yer almaktadır.

Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde aile tercihleri, ekonomik koşullar, güvenlik endişeleri vb. etkenlerin yanı sıra Kürt kimliğini ve taleplerini sahiplenme düzeyi, parti ve adayların tercih edilmesinde belirli ölçülerde rol oynamaktadır. Anket çalışmamızda katılımcılara yöneltilen, “Oy kullanırken Kürt kimliğiniz belirleyici bir rol oynuyor mu?”

sorusuna, katılımcıların %73,8'i "Hayır" derken %26,2'si "Evet" yanıtını vermiştir. Katılımcılara yöneltilen sorunun yalnız etnik kimliğin belirleyiciliğini ölçmeye çalıştığı göz önünde bulundurulduğunda, yaklaşık olarak dört seçmenden birinin Kürt kimliği ekseninde oy kullanma tercihinde bulunuyor olması dikkat çekmektedir.

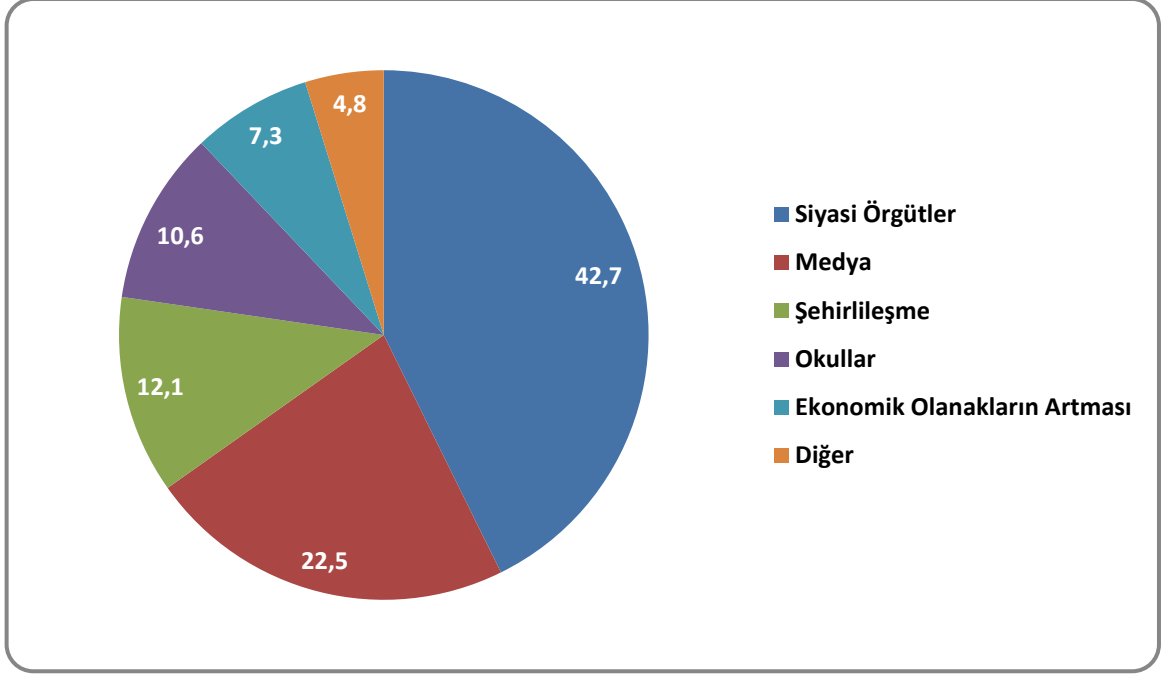
Oy kullanırken Kürt kimliğiniz belirleyici bir rol oynuyor mu?

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kürtler, İslâm dünyasının modernleşme dalgalarına maruz kaldığı uzunca bir dönem boyunca geleneksel yapısını muhafaza etmiş, modernleşmenin olumsuz etkilerinden büyük ölçüde korunabilmiştir. Kürtler özelinde 1980’li yıllara kadar devam eden muhafaza süreci, 1980 sonrası dönemde yerini hızlı ve düzensiz bir modernleşme evresine bırakmıştır. Söz konusu evrede bir yandan tarımda makineleşmenin yaygınlaşmasının ve zorunlu göçlerin yol açtığı şehirleşme olgusu diğer yandan ideolojik sol örgütlenmelerin Kürtlerin yaşadığı mağduriyetleri istismar ederek uyguladıkları “sosyal değiştirme” projeleri, Kürtlerin toplumsal yapısında önemli değişmelere neden olmuştur.

Merkezimiz tarafından, Kürtler üzerinde modernleşmenin etkilerini, sosyal değişimin boyutlarını ve değişmeye neden olan faktörleri tespit etmek amacıyla, 1 Eylül ile 30 Eylül 2016 tarihleri arasında 20 ilde 636 kişi ile yüz yüze görüşülerek anket çalışması yapılmıştır. Yapılan anket çalışmasının sonuçlarından hareketle, Kürtlerin önemli bir kesiminin modernleşme sürecinden yoğun bir şekilde etkilendiği; Kürtlerin yaşamında dinin etkisinin geçmişe nazaran azaldığı, seküler yaşam biçiminin yaygınlaştığı, aşiret bağlarının büyük oranda çözüldüğü, aile bağlarının zayıfladığı ve kültürel yaşam pratiklerinde belirli değişmelerin gerçekleştiği görülmektedir.

Kürtler arasında meydana gelen sosyal değişmelerin arka planındaki faktörler çeşitlilik arz etmektedir. Şehirleşme, ideolojik siyasal örgütlenmeler, okullaşma, kitle iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve ekonomik olanakların artması gibi faktörler, Kürtlerin toplumsal yapısında değişmelerin yaşanmasında etkili olmaktadır. Söz konusu faktörlerden hangisinin Kürtlerdeki sosyal değişmelerde daha baskın olduğu hususu ise, merkezimiz tarafından yapılan saha çalışmasında katılımcılara sorulmuştur. “Kürtlerdeki sosyal değişmelerde aşağıdakilerden hangisi en fazla etkili olmuştur?” şeklinde yöneltilen soruya, katılımcıların %42,7’si “Siyasi örgütler”; % 22,5’i “Medya”; %12,1’i “Şehirleşme”; % 10,6’sı “Okullar”; %7,3’ü “Ekonomik olanakların artması”; %4,8’i ise “Diğer” seçeneğini işaretlemiştir.

Sizce Kürtlerdeki sosyal değişimde hangisi en fazla etkili olmuştur?

Anket çalışmamızın sonuçlarında görüldüğü üzere Kürtler, sosyal değişme sürecine yönelik en önemli unsurun “siyasi örgütler” olduğu kanaatini taşımaktadır. Aşiret etkisinin kırılması ve Türkiye’nin 1980 sonrası politik atmosferi, Kürtler üzerinde ideolojik karakterdeki siyasi yapılanmaları ön plana çıkarmıştır. Kürtlerin cumhuriyetin ilanından sonra yaşadığı sıkıntılı süreçler ise, PKK gibi mağduriyetleri istismar ederek varlığını idame ettiren ideolojik sol yapılanmaların hareket alanını genişletmiştir. Bu bağlamda, PKK öncülüğünde başlayan ve Kürtleri İslâm’dan koparıp sekülerleştirme amacını taşıyan planlı bir “sosyal değiştirme” süreci devreye girmiştir. PKK, -tarihsel realitenin aksine- Kürtlerin mağduriyetlerinin dindarlıklarından ve geleneksel yapıdan kaynaklandığını, bu durumun kendi ideolojik yaklaşımlarıyla değişebileceğini iddia ederek Kürtlere “seküler kurtuluş projeleri” sunmuştur. Söz konusu projelerin Kürtlerin sosyal bünyesiyle uyumlu olmaması nedeniyle de baskı ve katliam gibi uygulamalarla zorlamalara dayalı bir sosyal değişme meydana getirilmiştir. PKK’nin baskılarına rağmen dindarlıklarını ve geleneksel sosyal ilişki formlarını muhafaza eden kesimler, “ajan, kontra, işbirlikçi ve hain” gibi ithamlarla karalanmış, Kürtlerin mağduriyetlerinin esas müsebbipleri olarak etiketlenmiştir.

PKK’nin müdahale yoluyla Kürtleri zoraki değiştirme projesine, 1990’lı yıllardan itibaren legal düzlemdeki siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla uygulamaya

koyulan “ılımlı/yumuşak metotlar” da eklenmiştir. Seçimler neticesinde elde edilen yerel yönetim imkânları ve bunların bünyesinde kurulan “kültür-sanat merkezleri” ve “kadın-geç birimleri” üzerinden dindarlıkla yoğrulmuş aile yapısı ve namus anlayışı başta olmak üzere Kürtlerin bütün değerler sistemi hedef alınmıştır. Dinî bayramlar çeşitli bahanelerle “kara bayram” ilan edilerek yerine “newroz” ikâme edilmeye çalışılmış, kadın-erkek ilişkilerindeki bazı örfî uygulamalar ve aile içerisindeki orantısız rol dağılımı gerekçe gösterilerek aile kurumu yıpratılmış; dinî hassasiyetler ve geleneksel sosyal kurumlar “gericilik” yaftasıyla devre dışı bırakılmaya çalışılmıştır.

Kürtlerde olumsuz olarak nitelenebilecek sosyal değişmelerin arka planında ideolojik sol tandanslı siyasi örgütlenmeler bulunmasına karşın, “Kur’an-ı Kerîm öğrenme ve okuma, çocuklara İslâmî eğitim verilmesi, başlık parası uygulamasının kalkması, İslâmî düğünler” gibi olumlu hususlarda ise İslâmî parti ve sivil toplum kuruluşlarının etkileri bulunmaktadır. Bu bağlamda, Kürtlerde olumlu ya da olumsuz nitelikte sosyal değişmelerde siyasi örgütlenmelerin etkileri oldukça önem arz etmektedir. Anket çalışmamızın sonuçlarından Kürtlerin de en fazla bu hususa önem atfettikleri görülmektedir.

Anket çalışmamızda, Türkiye Kürtlerindeki sosyal değişmelerde etkin olan faktörler arasında siyasi örgütlenmelerden sonra en fazla “medya” seçeneğine işaret edilmiştir. 19. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar meydana gelen değişmelerde artan endüstrileşme ile birlikte ilerleme kaydeden teknolojinin etkilerini görmek mümkündür. Teknolojik gelişmeler neticesinde medya ya da kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, kırsal ve şehir hayatında geniş bir yelpazede sosyal ilişkilerin değişmesine yol açmış; aile yapısından konut tipine kadar maddi ve manevi kültür sahalarını dönüştürmüştür. Bilhassa televizyonun yaygınlaşması, geniş kitlelerin duyuş, düşünüş ve davranış biçimlerini çok büyük ölçüde etkilemiştir. Son yıllardaki internet teknolojilerindeki ilerlemeler de, bireylerin küresel ölçekte dünyayla iletişim kurmasının önünü açmış ve sosyal değişmelerin ivmesini hızlandırmıştır. Popüler kültür öğelerinin benimsenmesinde kritik bir öneme sahip olan dizi filmler ve eğlence programları, Kürtlerin günlük yaşantısına sirayet ederek sosyal değişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. Bir yandan geleneksel Kürt kültürünün aşağılanması diğer yandan modern tiplerin “ideal modeller” olarak sunulması, başta genç kuşaklar arasında olmak üzere hızlı bir sosyal çözümü beraberinde getirmiştir.

Kürtlerdeki sosyal değişme olgusunu etkileyen faktörlerden bir diğeri de, şehirlileşme unsurudur. Anket çalışmamızda katılımcıların %12,1’i, şehirlileşmenin, Kürtlerdeki sosyal

değişmede en fazla etkili olan unsur olduğunu belirtmiştir. Kürtlerde kitlesel olarak ilk şehirlileşme durumu, 1950 sonrası tarımda makineleşmenin sonucu ortaya çıkan göç hareketleriyle başlamış, 1980 sonrası Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde başlayan çatışmalar neticesinde ise ivme kazanmıştır. Bölgedeki çatışma atmosferinden kaynaklı yaşanan göçlerin zorunlu, ani ve hızlı olması, şehirlileşme olgusunun sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini engellemiştir. Şehir yaşamında geleneksel ilişki ağlarının; akrabalık ilişkilerinin ve aile bağlarının zayıflaması gibi hususlar, Kürtlerin sosyal muhafaza mekanizmalarını ortadan kaldırarak yabancılaşma olgusunu beraberinde getirmiştir. Bilhassa İstanbul gibi büyükşehirlerdeki geniş çaplı sosyal çözümler; hırsızlık faaliyetleri, alkol tüketimi, uyuşturucu madde kullanımı ve fuhuş gibi gayr-i ahlakî unsurların Kürtler arasında yaygınlaşmasına neden olmuştur. Şehir ortamında dinin günlük yaşamdaki etkisinin azalmasına paralel, yabancılaşma ve yozlaşma artmış; Kürtlerdeki sosyal değişimin yönü olumsuz bir mahiyet arz etmeye başlamıştır.

Anket çalışmamızın sonuçlarında, Kürtlerdeki sosyal değişmede en fazla etkili olan dördüncü unsur ise, “okullar” olmuştur. Okullarda, Kemalist eğitim sisteminin geçerli oluşu ve karma eğitim modelinin uygulanması, genç nesillerin dini değerlerle örülmüş aile yapılarından farklı bir atmosferde yetişmesine neden olmuş, böylelikle olumsuz sosyal değişimler meydana gelmiştir. Ancak anket sonuçlarında görüldüğü üzere, okulların Kürtlerdeki sosyal değişmede etkisi %10,6 düzeyinde kalmıştır. Bunun arka planında en önemli sebep, anketin 2016 yılında gerçekleştirilmesidir. Zira 2012-2013 eğitim-öğretim yıllarından itibaren uygulamaya koyulan “12 Yıllık Zorunlu Eğitim Sistemi” (4+4+4 Eğitim Sistemi) neticesinde İmam-Hatip okullarının sayısı büyük bir artış göstermiştir. Ayrıca başörtüsü yasağı uygulamasının 2010-2011 yıllarından itibaren kademeli bir şekilde son bulması da önemli bir etken olmuştur. Böylelikle sosyal yapı unsurları arasındaki uyumsuzluk sorunu büyük ölçüde giderilmiş ve toplumun okullara bakışı olumlu yönde değişmeye başlamıştır.

Kürtler arasında sosyal değişmeyi en fazla etkileyen faktör olarak “ekonomik olanakların artması” da, anket çalışmamızda %7,3 oranında tercih edilmiştir. Şehirlileşmenin iyi eğitim alma, hizmet sektöründe çalışma ve ticaret ile iştigal etme imkânlarını sağlaması neticesinde, Kürtler arasında bazı kesimlerin ekonomik olanakları artış göstermiştir. Ekonomik imkânların artması, ikâmet edilen konut tipinden, ulaşım, beslenme ve giyinme biçimlerine kadar yerleşik tüketim alışkanlıklarını da dönüştürmüştür. Tüketim alışkanlıklarının ise, bireylerin yaşam tarzlarını etkilediği bilinmektedir. Bu bağlamda

ekonomik olanaklarda meydana gelen değişmelerin, Kürtlerdeki sosyal değişme olgusunu etkileyen faktörlerden biri olduğu söylenbilir.

Sonuç olarak, Kürtlerdeki sosyal değişmenin mahiyetini tespit etmeye yönelik merkezimiz tarafından yapılan saha çalışmasının neticelerine dair řu genel hususlar sıralanabilir:

- Katılımcılar tarafından, Kürtler arasında dinin günlük yaşamdaki etkisinde; namaz ve oruç gibi ibadetleri yerine getirenlerin sayısında, kadınların İslâmî tesettüre uygun giyinmesinde ve haremlık-selamlık uygulamalarında azalma; faiz ile iş yapanların, alkol ve uyuşturucu madde kullananların ve kumar oynayanların sayısında ise artış olduğu;
- Kur'ân-ı Kerîm öğrenme ve okumanın yaygınlaştığı;
- Aşiretlerin yapısının büyük ölçüde çözüldüğü, aile bağlarının zayıfladığı, geleneksel geniş aile tipinden çekirdek aile tipine doğru bir evrilme gerçekteştiği, başlık parası uygulamasının ve görücü usulü yapılan evliliklerin azaldığı, kadın-erkek ilişkilerinde yozlaşma görüldüğü;
- Düğünlerde kadın ve erkeklerin aynı ortamda bulunmasının devam etmesine karşın İslâmî düğünlerde artış yaşandığı, bayramlara eskisi kadar zen gösterilmediği, mezarlık ziyaretlerinde azalma olduğu, yakın komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı;
- Seçimlerde oy kullanılırken aşiret ve aile bağlarının önemli ölçüde etkisini yitirdiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AYATA, Sencer: **Sermaye Birikimi ve Toplumsal Değişim**, Gündoğan Yayınları, Ankara 2000.

BEŞİKÇİ, İsmail: **Doğu Anadolu'nun Düzeni (Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller)**, E Yayınları, İstanbul 1970.

BRUİNESSEN, M. V.: **Ağa, Şeyh, Devlet**, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

BRUİNESSEN, M. V.: **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

İNANÇ, Mükremin Halil: “Diyarbakir Şehir ve Bölgesindeki Vuku’âtın Tarihi”, **İslâm Ansiklopedisi**, MEB Yayınları, Cilt: 3, Ankara 2001.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram: “İkinci Kuşak Türk Sosyologlarında Toplumsal Değişme Anlayışı: 1923-1945 Dönemi”, **Değişim Sosyolojisi-Dünyada ve Türkiye’de Toplumsal Değişme**, Editör: Ertan EĞRİBEL ve Ufuk ÖZCAN, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

KARAKAŞ, Mehmet: “Türkiye’de Toplumsal Değişmenin Belirleyici Öğeleri: Etnik ve Dinsel Kimlikler”, **Değişim Sosyolojisi-Dünyada ve Türkiye’de Toplumsal Değişme**, Editör: Ertan EĞRİBEL ve Ufuk ÖZCAN, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

KAYA, Yaşar: **Sosyal ve Kültürel Değişme**, Turan Yayıncılık, İstanbul 2005.

KORKMAZ, Abdullah: **Değişme ve Farklılaşma**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Âmiran: **Genel Sosyoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

ÖNDER, Mehmet Seyman: “**Devlet ve PKK İkileminde Korucular**”, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Th Bois: “Kürtlerde Toplumsal Yaşam”, **Kürtler ve Kürdistan**, Doz Yayınları, İstanbul 2004.

TURAN, Abdulkadir: **Kürtlerde İslâmî Kimliğin Gelişmesi**, Dua Yayıncılık, İstanbul 2011.

ULUÇ, A. Vahap: “Kürtler’de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret”, **Mukaddime Dergisi**, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sayı: 2, Mardin 2010.

ULUÇ, A. Vahap ve KARASU, Mithat Arman: “Kente Yerleşmiş Aşiret Üyelerinin Kentlileşme Eğilimleri Üzerine Bir Çalışma: Şanlıurfa Örneği”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi BİİBF, Cilt: 13, Sayı: 25, Çanakkale 2015.

DEMİRCİ, Emin Yaşar: “Bu Bayram Nereye Kaçalım?”, **Diyanet Dergisi**, <http://www.habervitrini.com/magazin/diyanet-bayramlarin-uzun-tatillere-donusmesinden-sikayetci-97000>

ANKET FORMU VE SONUÇLARI

1. Dinin günlük yaşamda etkisinin azaldığını düşünüyor musunuz?

EVET: %75,4

HAYIR: %24,6

2. Çevrenizde namaz gibi ibadetleri yerine getirenlerin sayısında azalma var mıdır?

EVET: %62,6

HAYIR: %37,4

3. Çevrenizde Ramazan orucunu tutanların sayısında azalma var mıdır?

EVET: %62,00

HAYIR: %38,00

4. Çevrenizdeki kadınların İslami tesettüre uygun giyinmesinde azalma var mıdır?

EVET: %76,2

HAYIR: %23,8

5. Çevrenizde haremlik-selamlık uygulamasında azalma var mıdır?

EVET: %75,00

HAYIR: %25,00

6. Çevrenizde çocukların İslamî eğitim almasında azalma var mıdır?

EVET: %57,5

HAYIR: %42,5

7. Çevrenizde Kur'an-ı Kerîm okuyanların sayısında artış var mıdır?

EVET: %68,1

HAYIR: %31,9

8. Çevrenizde faiz ile iş yapanların sayısında artış var mıdır?

EVET: %74,4

HAYIR: %25,6

9. Çevrenizde alkol ve uyuşturucu madde alanların sayısında artış var mıdır?

EVET: %61,5

HAYIR: %38,5

10. Çevrenizde kumar oynayanların sayısında artış var mıdır?

EVET: %55,9

HAYIR: %44,1

11. Kendinizi herhangi bir aşirete mensup/bağlı hissediyor musunuz?

EVET: %33,5

HAYIR: %66,5

12. Çevrenizde aşiretlerin etkisi hâlâ devam ediyor mu?

EVET: %38,9

HAYIR: %61,1

13. Çevrenizde aile büyükleriyle (dede-nine) birlikte mi yaşanmaktadır?

EVET: %49,1

HAYIR: %50,9

14. Çevrenizde aile büyüklerinin (dede-nine) ev içerisindeki otoritesinde azalma var mıdır?

EVET: %69,5

HAYIR: %30,5

15. Çevrenizde yeni evlenen çiftlerin ayrı ev kurmasında artış var mıdır?

EVET: %91,1

HAYIR: %8,9

16. Çevrenizde evlilik öncesinde başlık parası istenmesi âdetinde azalma var mıdır?

EVET: %74,6

HAYIR: %25,4

17. Kürtlerde aile bağlarının zayıfladığını düşünüyor musunuz?

EVET: %66,8

HAYIR: %33,2

18. Çevrenizde kadın-erkek ilişkilerinde yozlaşma görülmekte midir?

EVET: %74,6

HAYIR: %25,4

19. Çevrenizde kadın ve erkeğin tokalaşması normal görülmekte midir?

EVET: 44,5

HAYIR: 55,5

20. Çevrenizde kadın ve erkeğin evlenmeden önce örfeye uygun olmayan biçimlerde birbirlerini tanınmasında artış var mıdır?

EVET: %76,1

HAYIR: %23,9

21. Çevrenizde gerçekleşen evliliklerde görücü usulüyle yapılanların sayısında azalma var mıdır?

EVET: 73,5

HAYIR: 26,5

22. Çevrenizde kadınların çalışma hayatına girmelerinde artış var mıdır?

EVET: %75,9

HAYIR: %24,1

23. Çevrenizdeki düğünlerde kadın ve erkekler aynı ortamda mı bulunmaktadır?

EVET: %66,6

HAYIR: %33,4

24. Çevrenizde İslâmî düğünlerin sayısında artış var mıdır?

EVET: %53,1

HAYIR: %46,9

25. Çevrenizde düzenli mezarlık ziyaretlerinde bulunulmasında azalma var mıdır?

EVET: %55,2

HAYIR: %44,8

26. Çevrenizde bayramlara eskisi kadar özen gösterilmekte midir?

EVET: %29,2

HAYIR: %70,8

27. Çevrenizde taziye uygulaması geçmişte olduğu gibi devam etmekte midir?

EVET: %80,7

HAYIR: %19,3

28. Çevrenizde yakın komşuluk ilişkileri bulunmakta mıdır?

EVET: %48,5

HAYIR: %51,5

29. Çevrenizdeki kot pantolon gibi giysiler giyen kadınların sayısında artış var mıdır?

EVET: %82,00

HAYIR: %18,00

30. Çevrenizde kuaföre giden kadınların sayısında artış var mıdır?

EVET: %76,6

HAYIR: %23,4

31. Misafirlerinizi ağırlamak için dışarıda yemeğe çıkıyor musunuz?

EVET: 20,5

HAYIR: 79,5

32. Seçimlerde herhangi bir siyasi partiyi tercih ederken aşiret bağlarınız etkili oluyor mu?

EVET: %22,00

HAYIR: %78,00

33. Seçimlerde ailenizin tercihlerine göre oy kullanıyor musunuz?

EVET: %37,5

HAYIR: %62,5

34. Oy kullanırken Kürt kimliğiniz belirleyici rol oynuyor mu?

EVET: %26,2

HAYIR: %73,8

35. Çevrenizde aile içi anlaşmazlıklarda şeyh ve molla gibi kanaat önderlerinin aracılığına başvurulmasında azalma var mıdır?

EVET: %67,6

HAYIR: %32,4

36. Çevrenizde toplumsal sorunlarda -kan davası vb.- şeyh ve molla gibi kanaat önderlerinin aracılığına başvurulmasında azalma var mıdır?

EVET: %67,7

HAYIR: %32,3

37. Sizce Kürtlerdeki sosyal değişimde aşağıdakilerden hangisi en fazla etkili olmuştur?

a) Okullar: %10,6

b) Siyasi örgütler: %42,7

c) Medya: %22,5

d) Şehirlileşme: %12,1

e) Ekonomik olanakların artması: %7,3

f) Diğer: %4,8